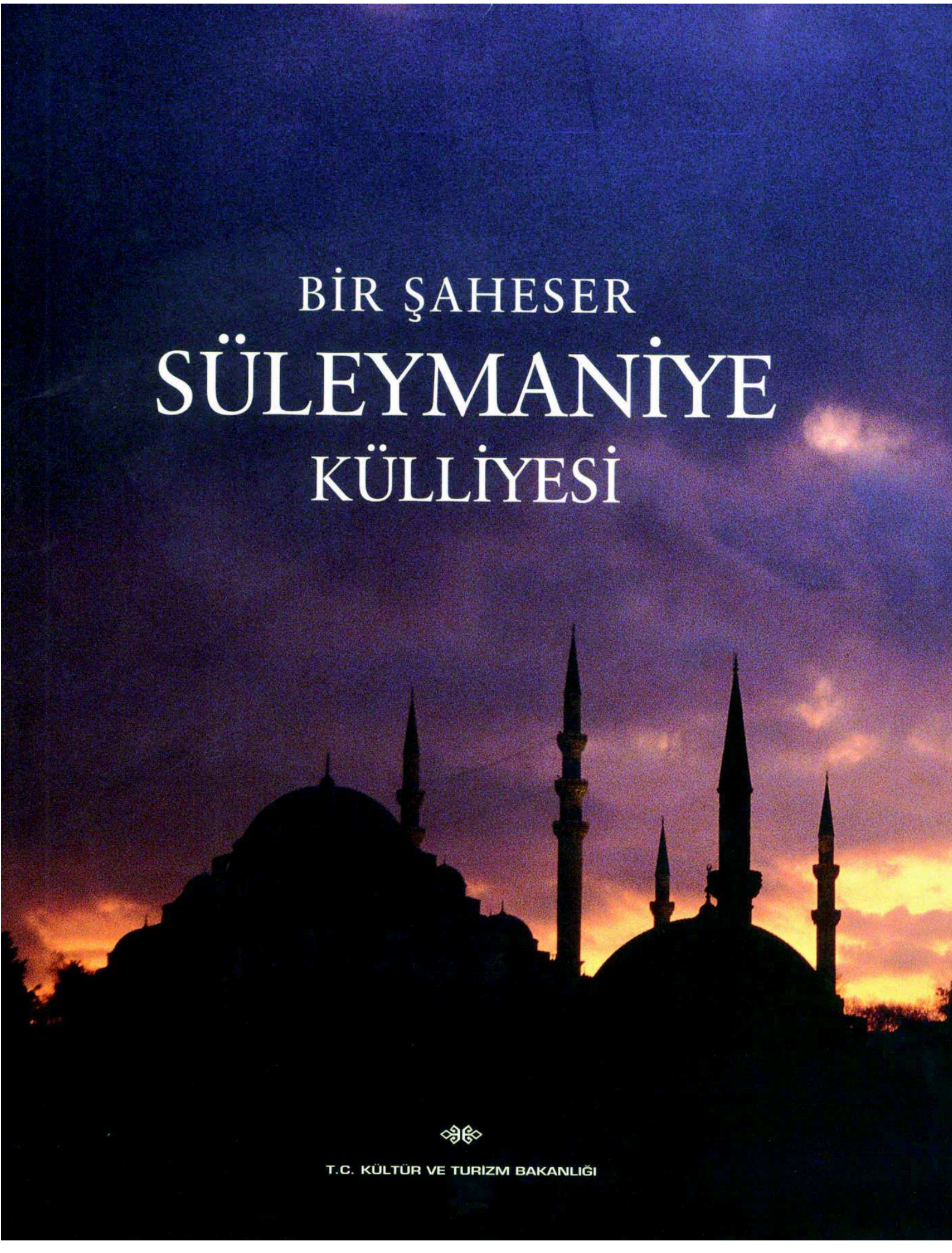

BİR ŞAHESER
SÜLEYMANİYE
KÜLLİYESİ

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

© T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3102

SANAT ESERLERİ DİZİSİ
467

ISBN 978 - 975 - 17 - 3297 - 2

www.kulturturizm.gov.tr
e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr

Bir şaheser Süleymaniye Külliyesi / Ed. Selçuk Mülayim; Fotoğraf: Aras Neftçi.- Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007.

416 s.: rnk. res.; 31 cm.- (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları; 3102. Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü sanat eserleri dizisi; 467)

ISBN 978-975-17-3297-2

I. Mülayim, Selçuk. II. Neftçi, Aras. III. Seriler.
726.209561

Kapak Fotoğrafı
Aras Neftçi

Fotoğraflar
Aras Neftçi

Baskı
MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.
Uzayçağı Caddesi 355. Sok. No:2 Ostim - Ankara
Tel: 0.312 354 54 57

Birinci Baskı
2.000 Adet

Basım Yeri ve Tarihi
Ankara - 2007

Türbeler

Yard. Doç. Dr. Aziz DOĞANAY

"Deryâlar itse âlemi çeşm-i güher feşân
Gelmez vücuda sencileyin dürr-i şehvar"

(Bâkî, Mersiye-i Sultan Süleyman Han)

Hürrem (Haseki) Sultan Türbesi (967/1559)

Haseki Hürrem Sultan Türbesi, Süleymaniye Câmii hazîresinde, Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. (Fot.1)

Fot. 1: Süleymaniye Camii haziresinde Kanûnî Sultan Süleyman ve Haseki Hürrem Sultan Türbeleri

Tarihlendirme: İnşa kitâbesi bulunmayan Hürrem Sultan Türbesi'nin, 965/15 Nisan 1558'de vefat eden Kanunî Sultan Süleyman'ın hasekisi Hürrem Sultan adına, Süleymaniye Külliyesi'nin inşası sırasında Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır[1]. Süleymaniye Camii ve İmareti inşaat defterlerinde verilen bilgilere dayanarak, türbenin 1559'da tamamlandığını söyleyebiliriz. Türbede Hürrem Sultan'dan başka, Sultan II. Selim'in şehzâdelerinden Mehmed ve Kanunî Sultan Süleyman'ın yeğenlerinden Hanım Sultan'ın[2] kabirleri de bulunmaktadır. Türbe, birçok defa tamir görmesine rağmen asliyetini muhafaza ederek günümüze kadar ulaşabilmiştir[3].

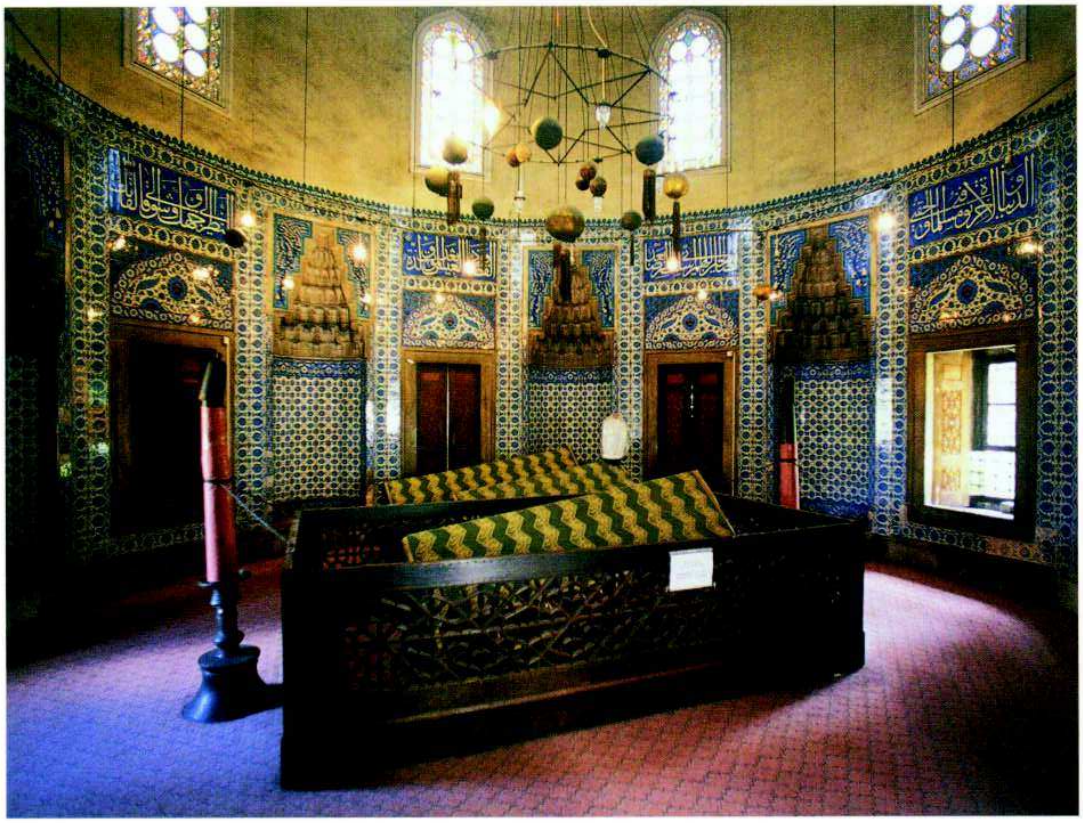
Mimarisi: Dış kenar uzunluğu 485 cm. olan sekizgen plan üzerine kurulan türbe, içeride kenar sayısı ikiye katlanarak kenarlar, uzunlukları 170 cm.lik on altıgen şemaya dönüşmektedir. Yanlarda bir, önde üç gözlü zaviyeli/kemânî[4] kemerli revak, duvara bitişik duran sütunlara bağlanmaktadır. Türbenin kuzey cephesindeki revakın yanları sekili olup, üstü, pahlı mermerlerle örtülü ve sakaflıdır. Orta bölmede yer alan taçkapının her iki yanındaki seki duvarlarında, bahardalı bezemeli birer çini levha yer almaktadır. Profilli silmelerden oluşan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olan taçkapının kitâbelik kısmında celî sülüs kalemiyle siyah zemin üzerine altın varakla *Kelime-i tevhid* yazılıdır. Giriş açıklığı, renkli mermerden aşırtmalı biçimde yapılmış bir yay kemerle geçilmiştir. Revakın sütun başlıkları klasik mukarnaslı olup kemerlerin kilit taşına birer gülbezek işlenmiştir. Sütun araları 45 cm. yüksekliğinde pahlı mermerlerle kapatılmıştır.

Kenar uzunluğu 512 cm.lik bir subasmanı üzerine oturtulan binanın bedeni, köşe payeleriyle güçlendirilmiştir. Cepheyi dört yönde çevreleyen kaval ve oluk profilli silmeler, sathı çerçeve içine almıştır. Çift sıralı pencere düzenine sahip olan yapının biri altta, birisi üstte olmak üzere her cephesine ikişer pencere açılmıştır. Giriş kapısının bulunduğu cephede de bu düzenleme bozulmayarak, revak üstünde bir pencere açılmıştır. Üsttekiler sövesiz zaviyeli kemerli, alttakiler mermer söveli ve düz bentlidir. Üst pencereler filgözü beton yüzlük ve alçı astarlıdır; alt pencereler ise pirinçle kaplanmış lokma demir parmaklıklıdır. (Fot.4)

Dışarıya çıkıntı yapan köşe payelerinden cephe sathına, bir kaval ve bir oluk silme ile geçilmiştir. Pencere açıklıkları ise kaval, armudî ve düz olarak teşkilatlanmış üç basamaklı silme ile çevrilerek müstakil birer dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Kemânî kemerli pencere aynaları beyaz mermerden olup hafifçe yükseltilerek etrafı gülkurusu renkli mermerle çevrilmiştir. Beden duvarlarından dairevî kubbe kasnağına yarım oluk ve bir kaval silmeden oluşan, sade bir saçakla geçilmiştir. Üstüvâne kubbe kasnağı, mermer kaplamalı olup yüksek kabartma olarak celî sülüs kalemiyle *Âyetü'l-kürsî* ve *Âl-i İmrân Sûresi*'nin 18-19 ve 26. ayetleri yazılıdır. Kubbe kasnağına yazılmış olan kuşak yazısı, giriş kapısı hizasındaki kubbe aralığı kapısından başlayarak, kuşağı dolandıktan sonra aynı yerde nihayet bulmaktadır. Kasnaktan kubbeye bir kaval ve bir oluk silmeden müteşekkil saçak düzenlemesiyle geçilmiştir. Kurşunla kaplı 920 cm. çapındaki kubbe, hilal uçları kapalı bir mermer alemle nihayet bulmaktadır. Türbe bedeni kefeki taşından akçageçmez tekniğiyle inşa edilmiş olup kubbeyi taşıyan üstüvâne kasnak mermerle kaplanmıştır. (Fot.2)

Fot. 2: Haseki Hürrem Sultan Türbesi genel görünüşü

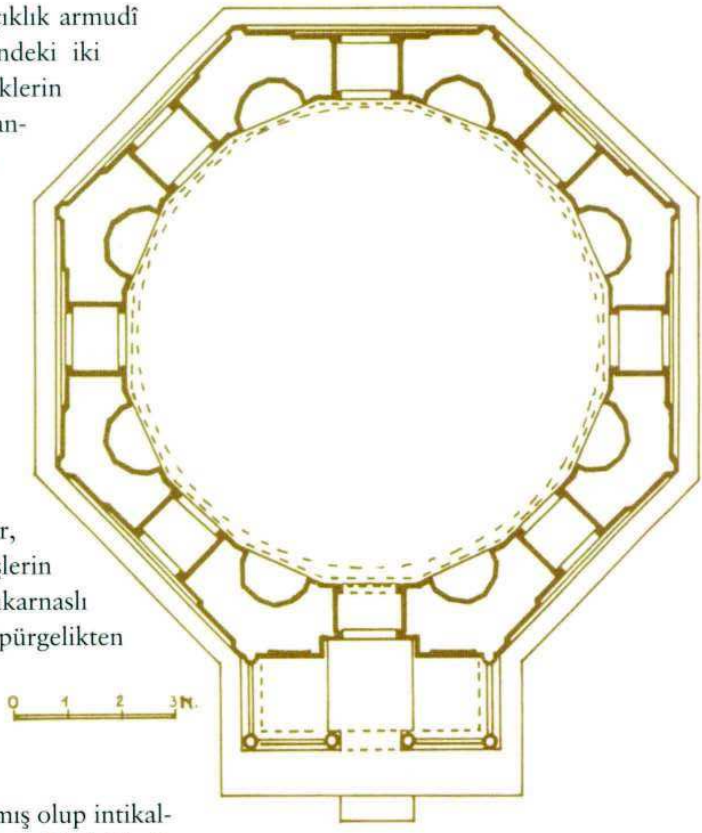
Fot. 3: Haseki Hürrem Sultan Türbesi dâhilî görünüşü

Taçkapı ve İç Düzenlemesi: Türbeye giriş, profilli silmelerle çerçeve içine alınmış bir taçkapıyla sağlanmıştır. Açıklığın üstünde yer alan 40x145 cm.lik kitâbelikte kalemkâriyle *Kelime-i tevhid* yazılmıştır. Kitabeliğin üstünde, perde şeklinde sarkan bursakemerli bir yaşmak ye alır. Türbe kapısının rüzgârlık perdesi yerinde mevcut değildir. Medhâl açıklığı sivri kemerle örtülmüş, kemer karnı sıratlı kâşilerle kaplanmıştır. Klasik Devir hanedan türbelerinde, dehliz kemerinin böyle çiniyle kaplanmasına başka bir yapıda rastlanmamaktadır. Kapı yanakları sencîde rumî ve hatayîlerle bezenmiş, lâkabî/renklisırlı ulama çinilerle kaplanmıştır. Bu çinilerin etrafını hatayî nakışlı tek iplik pervaz dolanmaktadır. Yeşilin hâkim olduğu lâkabî çinilerde lâcivert, firûze ve sarı renkler kullanılmıştır. Yer yer beyazın da kullanıldığı çinilerde nakışlar, siyahla tahrir edilmiştir. Bu renklisır kâşîler, türbede kullanılan diğer sıratlı çinilerden teknik farklılık göstermektedir. Burada, daha evvelki yapılardan artakalan stokların değerlendirildiği sanılsa da[5], bu çinilerin de diğerleri gibi aynı dönemde parça başı satın alındığı, inşaat muhasebe defterlerinde geçen "bahâ-i kâşî berâ-yı türbe an yed-i Piyâle Beğ" başlığı altındaki "der dû cânib-i türbe, ber vech-i maktu" ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır[6]. Aynı yerde geçen diğer bir ifadeyle "Kirâye-i kâşî ve navlun" ödendiğine göre, çinilerin deniz yoluyla İstanbul dışından (büyük bir ihtimalle İznik'ten) getirildiği de anlaşılmaktadır.

Medhalin harime bakan yüzü profilli silme ile çevrilmiş olup, yekpâre mermerden

sivri kemerle bağlanmıştır. Kemer koltukları kabartılmış, açıklık armudî silme ile çerçeve içine alınmıştır. İçeride medhalin üstündeki iki hanelik kitâbelikte bazı tesbîhât yazılıdır. Medhâl ve kitâbeliklerin etrafını, enine gelişen sıratlı tekniğindeki İznik kâşîleri dolanmaktadır. Beyaz zemin üzerine firûze, lâcivert ve kırmızı rengin kullanıldığı, siyahla tahrir edilen ayırma rumî ve hatayîlerin oluşturduğu, enine gelişen sade bir tertibe sahip olan bu kâşîler, türbenin çini bezemesinin hâkim unsurunu oluşturmaktadır. Bu çiniler geniş bir pervaz olarak mimarî unsurları ve kompozisyonları ihata etmektedir.

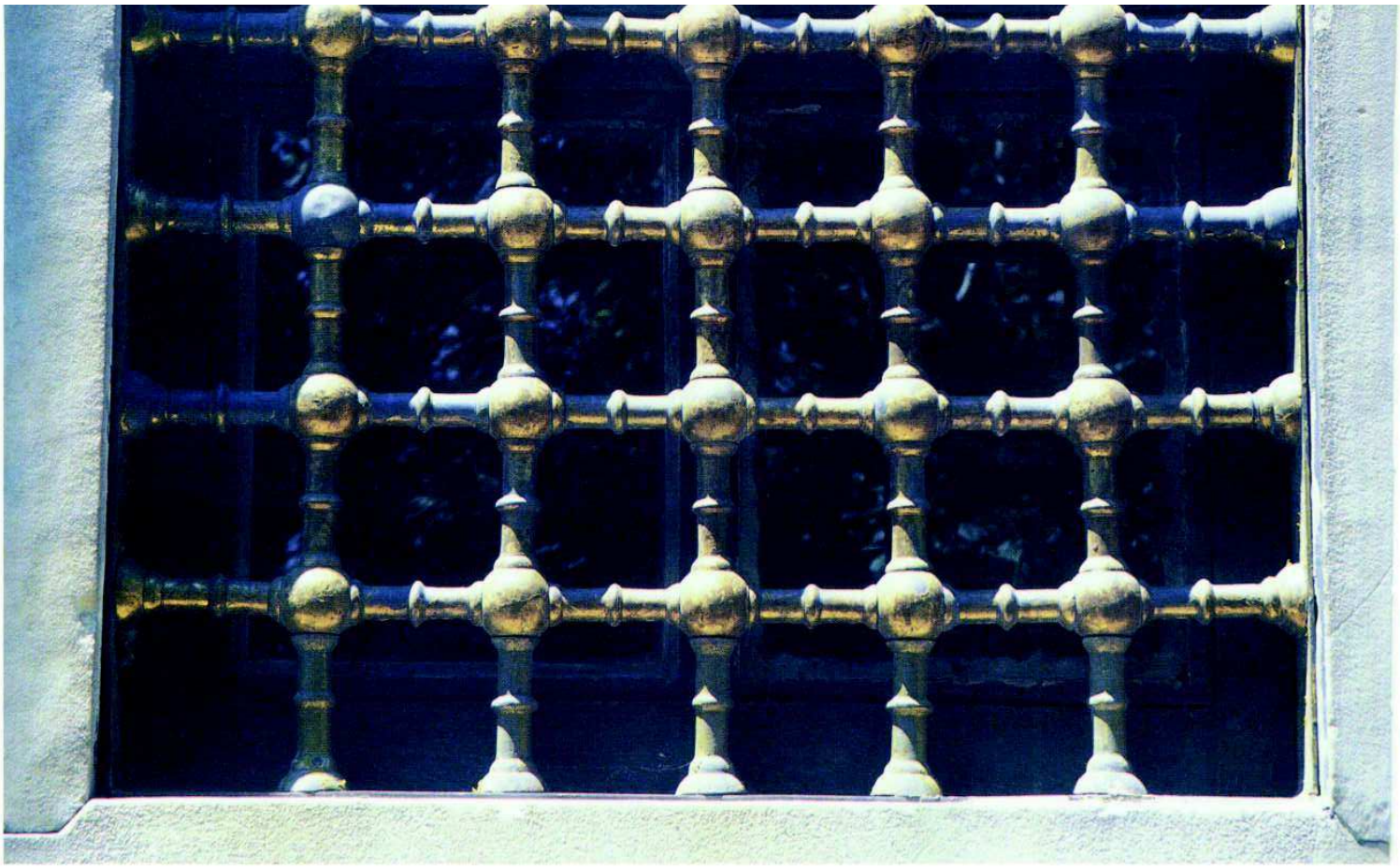
İçeride on altı kenarlı plana sahip olan türbenin zemini şeşhâne tuğlalarla döşelidir. Türbenin iç kenarlarının uzunlukları 175 ila 180 cm. arasında değişmekte olup duvarlar birer aşırı, bir pencere bir niş sırasıyla, atlamalı şekilde donatılmıştır. On iki kenarlı plan üzerine kurulan nişler, altı ve yedi sıra mukarnaslı kavsara örtüsüyle sonlanır. Nişlerin mukarnaslara kadar olan kavsarası çini kaplamalı olup mukarnaslı kısımlar mermerdendir. Türbenin iç duvarları, mermer süpürgelikten itibaren yaklaşık 430 cm. yüksekliğe kadar sıratlı tekniğindeki İznik kâşîleriyle kaplıdır. Çini kaplamanın bitiminden sonra zemin kireçle sıvanmış olup kubbe, sınırlı ölçüde kalemişleriyle bezenmiştir. Bedenin kanar sayısı içeride artırılmış olduğundan kubbe dairesine geçiş kolaylaşmış olup intikaller sade mukarnas dilimleriyle sağlanmıştır. Yapıyı yarım küre şeklindeki çift cidarlı kubbe örtmektedir. (Fot. 3)

Şek. 1: Hürrem Sultan Türbesi (Hakkı Önkal)

Türbede kıbleyi gösterir bir mihrab bulunmamasına rağmen içeride, her cephede birer atlamalı mukarnaslı nişler bulunmaktadır. Menşurları ve mukarnas sıraları birbirinden farklılık arz eden nişler, oldukça temiz bir taş işçiliği sergilemektedir. Püskül aralarına, bazısı tam işlenmemiş çeşitli gülbezekler konulmuştur. Enine gelişen bir çini pervazın sardığı mihrâbiyeler, kenarları pahlanarak işlenen kırmızı burma iplikli, ince bir ara pervazdan sonra, yine enine gelişen ikinci bir pervaz ile çevrelenmektedir. Mihrabiye yaşmaklarında mavi zemin üzerine siyah, beyaz, kırmızı ve firûzeyle bahardalları, lâle ve karanfiller nakşedilmiştir. Kavsara örtüsü mukarnasla teşekkül ettirilirken kavsara karnı, hatayî nakışlarıyla meydana getirilmiş dört bir yana gelişen ulama çinilerle kaplanmıştır. Osmanlı hanedan türbelerinde çiniler üzerinde, ilk defa burada, hatayîlerle şukûfe tarzı çiçekler bir arada kullanılarak terkip oluşturmuştur.

Mihrâbiyelerin etrafını dolanan beyaz zeminli ve kenarları pahlı enli pervaz çinileri, aynı şekilde pencerelerin etrafını da dolanmaktadır. Pencere üstleri, bir yatık dikdörtgen kitâbelik ve zaviyeli kemerli bir pencere aynasıyla donatılmıştır. Kitâbeliklerde lâcivert zemin üzerine beyaz harflerle celî sülüs kalemiyle çeşitli tesbîhât ve dualar yazılmıştır. Beyaz yazıların kenarları siyahla tahrir edilirken harf gözleri firûze ile doldurulmuştur. Yazı boşluklarına nadiren hatayîler, çiçekler ve düğümler serpiştirilmiştir.

Fot. 4: Haseki Hürrem Sultan Türbesi pencere parmaklıkları

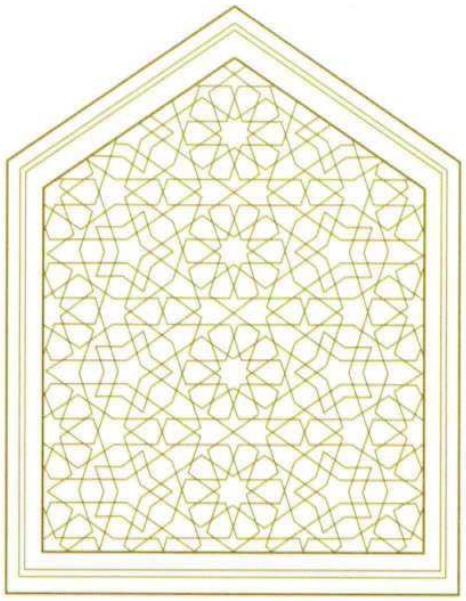
Kâşî kaplamaların en üstünde, yapıyı çepeçevre dolanan rumîli bir taç bezemesi yer almaktadır. Türbenin kıble duvarına, üzerinde "*Allah hû*" yazılı olan yekpare bir çini levha yerleştirilmiştir. Bu levhanın yazısı talik karakterli olup, türbenin diğer yazılarıyla uyum sağlamamaktadır. Dolayısıyla bu çininin daha sonraki zamanlarda buraya raptedilmiş olması muhtemel görünmektedir. Bu türbenin çinileri, bu yapıya has olarak, eserin mekân ve mimarî ölçüleri dikkate alınmak suretiyle, yerlerine uygun bir şekilde tasarlanmış ve tatbik edilmiştir.

Kubbeye intikalin sağlandığı mukarnaslı köşelerden birer püskül sarkıtılmıştır. Kubbeden sarkıtılan avizelerin zincir diplerinde kalemkâriyle işlenmiş küçük birer şemse bulunmaktadır. Kubbenin göbeğinde merkezden muhite doğru ışınlar saçan, rumî nakışlarından müteşekkil, zemini siyaha boyanmış kalemkârî bezemeler yer almaktadır. Merkezdeki şemsenin etrafında altı adet, içi hendesî şebekeli, altı kenarlı menfes deliği bulunmaktadır. Günümüzde kalemişleri tamir görmüş olduğundan, şimdiki nakışların aslına sadık olup olmadığı ancak bir raspalama çalışması neticesinde anlaşılabilir. Zira inşaat muhasebe defterlerinde türbe nakışları için altın varak satın alındığı belirtilmiştir; ancak bugün altın varaklı bezeme mevcut değildir[7].

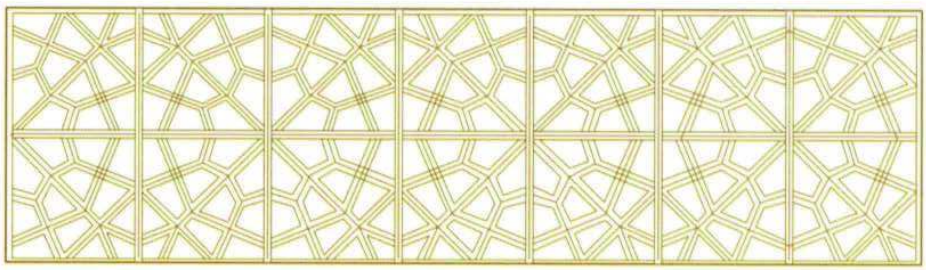
Çiniler: Revak sekilerinde, armudî profilli silmelerle çerçeve içine alınmış 325x80 cm. ölçülerinde birer çini levha yer almaktadır. Çini levhalar üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü tek iplik hatayî kıvrımlarının meydana getirdiği, zemini beyaz bir çini pervaz içerisine alınan 61x40 cm. ölçülerindeki, yekpâre kâşî levhadan müteşekkil kitâbelik oluşturmaktadır. Bu kâşîler Osmanlı türbe mimarisinde şimdiye kadar görülen en büyük ölçekli çini levhalardır. Kırmızı cetvel içine alınan

ve lâcivert üzerine beyazla celî sülüs kalemiyle yazılan iki satırlık kitâbede, *Kelime-i tevhid* ve tesbîhât yazılıdır. XVI. asra damgasını vuran mercan kırmızısı Süleymaniye Cami'inden sonra ilk olarak burada boy göstermiştir. Kitâbelik pervazı/haşiye köşelerde uygun açıyla kesilerek kompozisyon duraklamadan devam ettirilmiştir. Levhaların 135x80 cm.lik ikinci bölümünü pencî kemerli esas levha oluşturmaktadır. Levhanın merkezinde çiçek açmış bir ağaç tasviri yer almaktadır. Ağaç dalları siyah, yapraklar firûze, çiçeklerse kırmızı ve beyaz, cetveller firûzedir. Levhanın alt kısmında ise mütenazır olarak lâle, karanfil ve hâle şeklinde açılmış bir tür çiçek bulunmaktadır. Üçüncü bölümü, 70x80 cm. ölçülerindeki süpürgelik kısmı oluşturmaktadır. Vaktiyle çok harap olan bu levhalar, eksiklikleri boyama suretiyle tamamlanarak 1996 yılında bugünkü duruma getirilmiştir.

Ahşap İşçiliği: Türbenin giriş açıklığını iki kanatlı kündekârî ahşap kapı örtmektedir Kapı kanatlarının başlık levhasında *Kelime-i tevhid*, göbek bölmesinde ise baklava dilimi içine alınmış on kollu yıldızın merkez teşkil ettiği hendesî kompozisyon yer almaktadır. Etek bölmesinde ise altı kollu yıldızdan gelişen daha sade bir düzenleme bulunmaktadır. Kanatların arasını klasik tarzda tertip edilmiş sade bir bini örtmekte-

Şek. 2: Hürrem Sultan Türbesi Şehzâde Mehmed sandukası hendesi bezemesi

Şek.3: Hürrem Sultan Türbesi sandukaları şebekesi

dir. Rezeneler oldukça sade olup, reze aynası ve pulbezekler rumî nakışlarından şebekeli tarzda teşekkül ettirilmiştir. Türbede yedi ayrı pencerenin kapağı da birbirinden farklı olarak tasarlanmıştır. Pencereler, üç bölmeli ahşap kapaklarla kapanmaktadır. Kündekârî kapı kanatları ve pencereler esaslı tamir görmüştür.

Türbe hariminde bulunan üç sandukadan Hürrem Sultan'a ait olanı, 101x217x370 cm. ölçülerinde, kafes tekniğiyle yapılmış bir ahşap şebeke içine alınmıştır. Ters yönde işlenmiş taç bezemeli bir ahşap kaide üzerine oturan şebeke, merkezinde sekiz kollu yıldızın bulunduğu yıldız kümelerinden meydana gelmektedir. Ön ve arkada üç tam bir yarım, yanlarda altı yıldız kümesinden müteşekkil şebekenin dikme ve kayıtlarının üst ve yan satıhları, fildişi ve abanoz kakma zencireklerden oluşan ince kenar bezemeleriyle tezyin edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in şehzâdelerinden Mehmed'in sandukası, sedefkârî tekniğiyle işlenmiş gümüş, fildişi ve abanoz kaplamalıdır. Baş tarafı yüksekçe ve çift meyilli harpuşta şeklindeki ahşap sandukanın başlık levhası beş ve on kollu yıldız öbeklerinden müteşekkil hendesî nakışlarla bezenmiştir. Ayakucu levhası da baş taraf gibi tertip edilmiştir. Levhanın etrafında dolanan dar ve geniş birer cetvelden sonra ince bir pervaz bezemesi sahayı çevrelemektedir. Sandukanın baş tarafının yükseltilmesiyle meydana gelen yanlardaki üçgen satıhlar, geniş birer pervaz bezemesi ve ardından ince cetveller ve kenar bezemeleriyle çevrelenmiştir. Üçgen levhanın içine kakma olarak, altı kollu yıldız ve düğümlü şemseler işlenmiştir. Yan satıhlarda ise ince burmalı bir pervaz ve enli geçmeli pervazın çerçevelediği hendesî bezeme yer almaktadır. Yan satıh levhalarının hendesî ağları on iki kenarlı halka ve altı kollu yıldızlardan meydana gelmiştir. Üçüncü sanduka da Hürrem Sultan sandukası gibi yeşil bir örtüyle kaplanmıştır.

Yazılar: Türbedeki yazı programını, çini yazıları ve kubbe kuşağındaki mermer kabartma yazılar olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Türbe revakındaki çini levha kitâbeliklerindeki tesbîhât yazılarıyla türbe harimindeki kapı üstü kitâbeliklerindeki yazılar birbirinin aynı sayılır.

Lâcivert zemin üzerine beyaz olarak, celî sülüs kalemiyle yazılmış olan hatlarda harflerin gözleri ve kapalı kısımları firûze ile boyanmıştır. Yazı zemininde bezeme unsuruna fazla yer verilmemiş olmasına rağmen, yazı boşluklarında yer yer küçük geçmeler ve şemselerin yanı sıra bir de lâle resmedilmiştir.

Kubbe dairesindeki kuşak yazıları, mermer zemin üzerine kabartma olarak, celî sülüs kalemiyle yazılmıştır. Karahisârî Mektebi'nin izlerini taşıyan yazıda, hattat imzası bulunmamakla birlikte bu yazıların, Ahmed Şemseddin Karahisârî'nin başarılı talebelerinden Hasan Çelebi tarafından yazıldığı bilinmektedir[8]. Yazı kuşağında *Âyetü'l-kürsî*, *Âl-i İmrân Sûresi*'nin 18-19 ve 26. ayetleri yazılıdır.

Değerlendirme ve Sonuç: Kanunî Sultan Süleyman'ın, çok sevdiği eşi Hürrem Sultan için yaptırmış olduğu türbe, tezyînat programı bakımından bir hanım sultana yaraşır şekilde tasarlanıp, tatbik edilmiştir. Bu türbe, sanat dünyamıza hem mimarî bakımdan hem de tezyînî bakımdan önemli yenilikler kazandırmıştır. Osmanlı mezar mimarîsi uygulamalarında bu türbenin getirdiği en önemli yenilik, Selçuklu künbed-

lerinde görülen çift cidarlı kubbe-külah örtü sisteminin tekrar ele alınarak, çift cidarlı kubbe sistemine geçilmesidir. Çift cidarlı kubbe, dışarıdan yapıya kazandırılmak istenen abidevî görüntünün, içeride insan merkezli ölçülere taşınarak, estetik nispetleri ve ahengi sağlamak için bulunmuş en iyi çözümdür[9]. Daha evvel bu çözüm, cephelerdeki profilli silme düzenlemelerinde aranmıştır. Fakat bu çözüm, büyüyen ve genişleyen hacimlerde ihtiyaca yeterince cevap veremediğinden yeni arayışlara gidilmiştir. Bununla birlikte cephelerdeki profilli silme uygulaması, yapıya kazandırdığı estetik değer dolayısıyla belli ölçülerde kullanılmaya devam etmiştir.

Hürrem Sultan Türbesi'nin çinileri binaya has olarak tasarlanıp üretilmiştir. Dolayısıyla çiniler yapının mimarî şekline uygun biçimde kesilmiş ve kenarları pahlanmıştır. Çinilerin yazı ve nakış düzenlemesi de, buna göre uyumlu bir bütünlük arz etmektedir.

Yukarıda zikredilen inşaat defterlerindeki bilgilere göre, Hürrem Sultan Türbesi çinilerinin üretim yerinin İznik olduğu sabittir. Çinilerin satın alındığı kişi de bellidir. Ancak çiniler üzerindeki nakışların kimler tarafından tertip edildiği hususu henüz açıklık kazanmış değildir. Elimize ulaşan bazı vesikalardan, İznik atölyelerinde çinilere işlenecek nakış numunelerinin Saray'dan gönderildiği anlaşılmaktadır[10]. Buna göre Hürrem Sultan Türbesi çinilerinin nakış örneklerinin de İstanbul Saray Nakışhânesi'nden gönderilmiş olmasına muhakkak gözüyle bakılabilir. Mezkûr dönemde Saray Nakışhanesi'nin sernakkaşı Kara Memi'dir[11]. Türbe tezyînatında kullanılan üslûp, Kara Memi'nin tezhipte geliştirdiği '*şukûfe üslûbu*' ile aynıdır. Dolayısıyla Hürrem Sultan Türbesi çinilerinin nakış tertibinin, Saray Nakışhânesi'nin sernakkaşı Kara Memi'ye ait olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Ancak türbenin kalemkârî bezemelerinin Hacı Ca'fer'e ait olduğunu, inşaat muhasebe defterlerinden öğreniyoruz. Hacı Ca'fer'in, Kara Memi üslûbuna katkısını veya birbirlerine olan tesirlerini, kalemişi bezemelerin aslî haliyle günümüze kadar gelemeyişi yüzünden, tespit etmek mümkün olamamaktadır.

Hürrem Sultan Türbesi'nin kapı yanaklarına uygulanan lâkabî tekniğindeki çinilerin de sıratlı çinilerle birlikte İznik'ten geldiği yukarıda zikrettiğimiz vesikalardan anlaşılmaktadır. Bu durum, renklisır çinilerin de sıraltı çinilerle birlikte İznik'te üretildiğini ortaya koymaktadır.

İlk belirtileri Şehzâde Mehmed Türbesi'nde görülen *şukûfe üslûbu*, Hürrem Sultan Türbesi'nde belirgin bir şekilde tavrını ortaya koymuştur. Türbenin revak çinilerindeki bahardallı levha, çini ve tezhib nakışlarında Süleymaniye Camii çinilerinden sonra tabiata dönüşün ilk önemli temsilcisidir. Bilhassa lâle karanfil ve hâle şeklinde açılmış çiçekler, hatayî üslûbuyla birleşerek '*İstanbul üslûbu*'nun temellerini oluşturmuştur. Sır altında hafif kabarıkça duran mercan kırmızısı, Osmanlı hanedan türbelerinde ilk olarak Hürrem Sultan Türbesi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Süleymaniye Camii ve İmareti çerçevesinde inşa edilen Hürrem Sultan Türbesi'nin muhasebesi Külliye'nin muhasebesiyle beraber tutulduğundan, inşaat safhaları en iyi bilinen yapılardandır. Hürrem Sultan Türbesi, günümüzde bakımlı ve ziyarete açık durumdadır.

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi (976/1568)

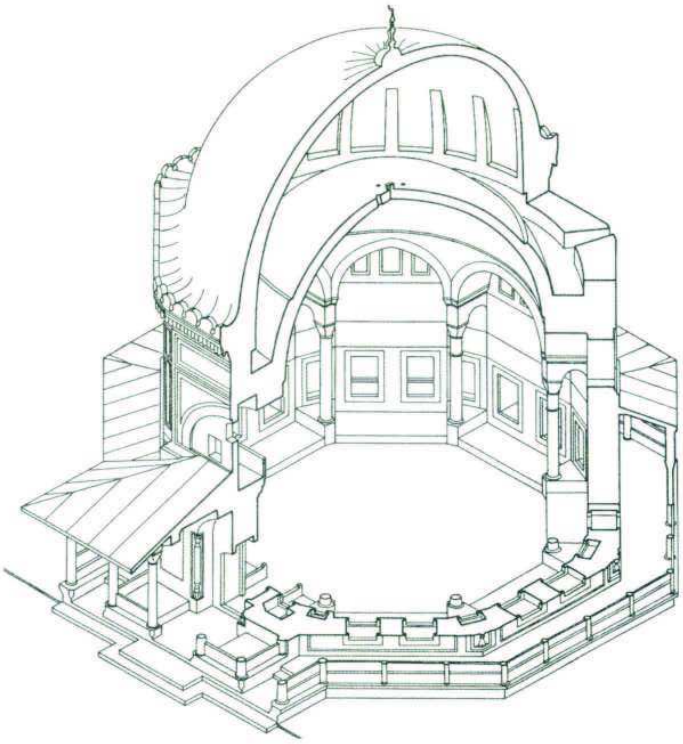
Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, semte adını veren sultanın kendi adına yaptırmış olduğu Süleymaniye Külliyesi'nde, câmii'nin kıblesindeki hazîrede, câmi ile Hürrem Sultan Türbesi arasında yer almaktadır. (Fot.1)

Tarihlendirme: Üzerinde inşaat kitâbesi bulunmayan[12] Türbenin yapımına, Sultan'ın 974/1566 Eylül'ünde vefat etmesinden sonra başlandığı, Kanunî Sultan Süleyman'ın cenaze merasimini tasvir eden, Dublin Chester Beathy Kütüphanesi'ndeki Süleymannâme (Târîh-i Sultan Süleyman) yazmasında yer alan bir nakış resimden anlaşılmaktadır[13]. Bazı araştırmacılar, Süleymaniye vakfiyesinde Hürrem Sultan ve Kanunî Sultan Süleyman türbelerinin kadrolarının belirlenmiş olduğunu delil sayarak, Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin yapımına Kanunî Sultan Süleyman hayatta iken başlandığını ileri sürmektedirler[14]. Yukarıda zikredilen belge bu iddianın doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Sultan II. Selim'in, türbede çalışmak üzere, mermer işini bilen taşçıların getirtilmesi için çıkartmış olduğu 27 Ocak 1568 tarihli hükümden, türbenin kaba işinin bu tarihte tamamlandığı anlaşılmaktadır[15].

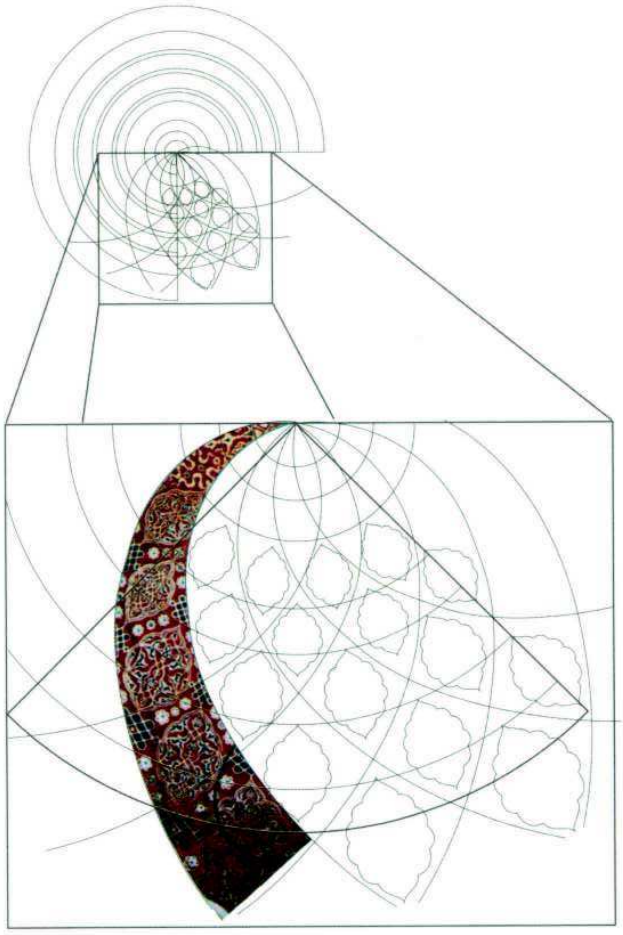
Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'ne ilkin yalnızca Kanunî Sultan Süleyman defnedilmiş iken, daha sonra kızı Mihrimâh Sultan (1578), Sultan II. Süleyman (1691) ve onun annesi Dilâşûb Sultan(1689) ile eşi Râbia Sultan (1713), Sultan II. Ahmed (1695) ve kızları Asiye Sultan'ın (1694) da defnedilmesiyle türbe kalabalık bir kabristan haline getirilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın iç organları, vefat ettiği yerde çıkarılıp defnedilmiş; bedeni tahnid edilerek, Belgrat yoluyla İstanbul'a getirilmiş ve ölümünden 82 gün sonra, bugünkü türbesine defnedilmiştir[16]. (Fot. 6)

Dublin Chester Beathy Kütüphanesi'ndeki Süleymannâme'de, Kanunî Sultan Süleyman'ın defin merasimi, bütün ayrıntılarıyla resmedilmiştir. Nakkaş Osman'ın fırçasından çıkan bu resimde kompozisyon, hem grafik düzen açısından hem de muhteva açısından, hazîre duvarıyla ikiye bölünmüş olup ön planda, siyah yas elbiseleri giyinmiş ağır matem havası içindeki merasim alayı, Kanunî Sultan Süleyman'ın tabutunu taşımaktadır. Tabut, Kâbe örtüsüne sarılmış olup, başucunda Sultan'ın sorguçlu kavuğu bulunmaktadır. Tabutun önünde bir kişinin, başı üstünde küçük bir mahfaza taşıdığı görülmektedir[17]. Bu resim, neredeyse efsaneleşmiş olan fetvâ çekmecesi hikayesinin gerçekliğini ortaya koymaktadır[18]. Resmin ikinci planında, Hürrem Sultan Türbesi'nin yanına kurulmuş bir çadır içerisinde, Kanunî Sultan Süleyman'ın kabrinin kazı çalışmaları tasvir edilmiştir. Hazîre kapısının yanında, elinde mimar arşınıyla yaşlı bir zat durmaktadır. Bu kişinin, Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin mimarı[19] Koca Sinan olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır[20]. Bu tasvirden anlaşıldığına göre Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, Sultan'ın vefatından sonra inşa edilmiştir. Süleymaniye Vakfiyesi'nde türbe ile ilgili vazifeler, vazifelilerde aranacak vasıflar ve ücretleri önceden belirlenmiştir[21].

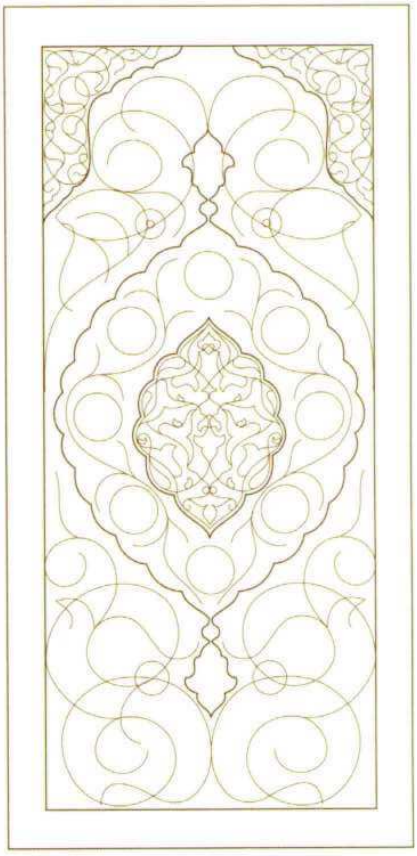
Mimarisi: Süleymaniye Külliyesi, Mimar Sinan'ın kalfalık devri eserlerindendir. Sinan bu külliye çerçevesinde meydana getirdiği Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde plan olarak emsallerinden farklı bir üslûp sergilemiştir. Türbe, kenar uzunluğu en

Şek.4: Kanuni Sultan Süleyman Türbesi aksonometrik görünümü (Uğur Tanyeli)

Şek. 5: Kanuni Sultan Süleyman Türbesi kubbe bezemesi çözümlemesi

Şek. 6: Kanuni Sultan Süleyman Türbesi revak çinileri genel kompozisyon şeması

dışta tabanı 793 cm., beden duvarları 638 cm. olan sekiz kenarlı plan üzerine kurulmuştur. Türbenin dıştaki planı içeriye de uyarlanmıştır. Yanlarda bir, önde üç kemer gözünden müteşekkil, sekili ve üstü sakafla örtülü giriş revakı, yanlardan birer kemer gözü ilavesiyle, türbeyi kuşatan yan revaklara bağlanmıştır. Türbenin etrafını, meyilli sakafla örtülmüş dörder kemer gözlü, 29 sütunlu revak çepeçevre dolanmaktadır. Üç basamakla çıkılan üç gözlü giriş revakının ortasında yer alan, sade profilli silmelerden oluşan kapının her iki yanındaki sekilerin cephe duvarlarında, profilli silmelerle çevrilmiş birer çini levha yer almaktadır. Giriş revakının yan sütunları, geride, beden duvarına bitiştirilmiş yarım sütunlara bağlanmaktadır. (Fot. 5)

Oldukça hareketli bir cephe düzenlemesine sahip olan türbenin bedeni mermerle kaplanmıştır. Geniş sivri bir kemer içine alınmış zaviyeli kemerli üç pencere ve sivri kemer koltuklarındaki şemse kabartmaları ve bunun üstünde yapıyı saran profilli silmelerle çerçevelenmiş yazısız mermer kitâbelik kuşağı, cepheye canlılık kazandırmıştır. Bedenden kubbeye geçişte iki yanda profilli silmelerin sınırladığı tek sıralı mukarnaslı saçak, dendanlı bir taç bezemesiyle nihayet bulmaktadır. (Fot. 8)

Türbenin girişi, yapının kuzeydoğusuna tanzim edilmiş öne doğru çıkıntılı revak bölümünden sağlanmıştır. İki renkli taştan örülmüş, ortada sivri, yanlarda ikiz merkezli zaviyeli revak kemerleri, mukarnas başlıklı sütunlar üzerine oturmaktadır. Yanlardakine nazaran daha geniş tutulan sertak sütunları somaki, yanlardakiler ise beyaz mermerdendir. Kaidesiz olarak tertip edilen sütunlar, altın kaplamalı pirinç parazvanalarla zemine tespit edilmiştir. Sekili kısımlarda sütun araları 52 cm. yüksekliğindeki mermer şebekelerle kapatılmıştır. Şebekeler, yonca yaprağı şeklindeki dört kollu yıldızlarla birbirine bağlanan, merkezde altı kollu birer yıldızın bulunduğu hendesî ağlardan müteşekkil yıldız öbeklerinden meydana gelmiştir.

Türbenin girişi, iki sekili revakın orta bölmesindeki zaviyeli kemerli derin bir niş içerisine açılmış olan kapıdan sağlanmıştır. Medhâl nişinin köşeleri, yivli kumsaati başlıklı sütunçelerle yumuşatılmıştır.

Giriş açıklığının üstü, beyaz ve yeşil somaki mermer münavebesiyle aşırtmalı örülmüş yay kemerle geçilerek, aynı tarzda teşekkül ettirilmiş mukarnas yastıklı sövelere bağlanmıştır. Kemer koltukları rumî nakışlarla tezyin edilmiştir. Medhalin kitâbelik kısmına kalemkâriyle bir âyet yazılmıştır. Medhâl açıklığını, iki kanatlı kündekârî ahşap kapı kapatmaktadır. Yay kemerli kapıdan medhalin dehliz kemerine, yekpare mermerden yapılmış tepelikli kaşkemer şeklindeki hafifletmeyle geçilmiştir. Medhalin harime bakan yüzünde mermerden, armudî silmeyle çevrelenmiş zaviyeli kemerli bir iç kapı düzenlemesi vardır.

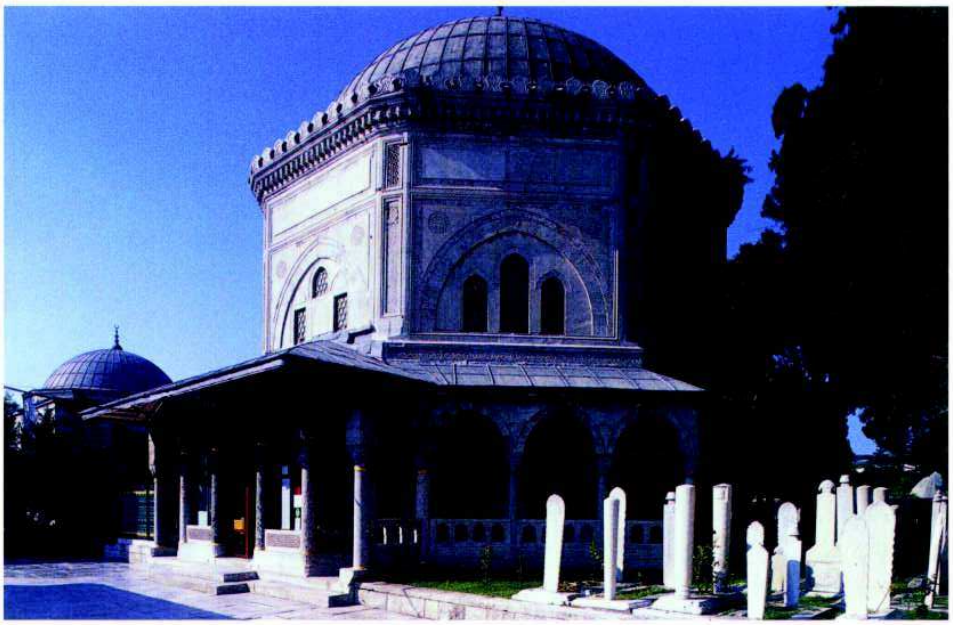
Yapı, dış cephelerde binayı saran sakaflı revaklarla iki kısma ayrılmıştır. Yapıyı kuşatan revak, baklavalı başlıklara sahip sütunlar üzerine oturan sivri kemerlerin, meyilli sakafla örtülmesinden müteşekkildir. Revak sütunları gergi demirleriyle bağlanarak, sütun araları 102 cm. yüksekliğindeki bursakemerli mermer parmaklıklarla kapatılmıştır. Revak içinde, giriş cephesi hariç her cephede, zaviyeli kemerli tahfiflere sahip ikişer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Beyaz ve gülkurusu renkli mermerden münavebeli olarak örülmüş tahfif kemerleri içte ve dışta kemer hattını takip eden birer haşiye ile

çevrilmiştir. Kemerlerin kilit taşına birbirinden farklı gülbezekler işlenmiştir. Pencere aynaları yükseltili olarak beyaz mermerle kaplanmıştır. Ayrıca her iki pencereyi de içine alacak şekilde cepheler profilli silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Pencereler lokma demir şebekeli olup pirinç kaplamalıdır. Türbe planını oluşturan sekizgenin köşeleri çalınarak yumuşatılmış, çalık köşeler profilli silmelerle çevrilerek oluşturulan dikdörtgen çerçeve içine, kumsaati başlıklı köşe sütunçeleri konmuştur. Kireçle sıvanmış olan revak tavanları kalemkâriyle bezenmiştir. Tavan sathı, rumî ağlarından müteşekkil bir pervazla çevrili, yarım ve tam şemse düzenlemesiyle bezenmiştir.

Türbenin revak üstünde kalan cepheleri oldukça hareketlidir. Sakafın bedene birleştiği yerde enine gelişen rumîli bir bezeme kuşağı yapıyı çepeçevre sarmaktadır. Bezeme kuşağının üstünde profilli silmelerle çevrilmiş kemer ve pencere düzenlemesi yer almaktadır. Gülkurusu ve beyaz mermerlerden müteşekkil geniş bir sivri kemer içine, kemer kavsine uygun olarak üç pencere açılmıştır. Pencereleri kavrayan sivri kemer ve ikiz merkezli pencere kemerleri, gülkurusu ve beyaz mermer münavebesiyle teşekkül ettirilmiştir. Armudî silme ile çevrelenmiş olan pencereli bölümün kemer koltukları, sathî olarak gülkurusu mermerle çerçeve içine alınmıştır. Beyaz mermerle kaplı kemer koltuklarına, birbirinden farklı iri şemseler işlenmiştir. Giriş cephesinin pencere düzeni diğerlerinden farklıdır. Burada, yanlardaki pencereler dikdörtgen olup kemerli kısımlar kapatılarak pencere aynasına dönüştürülmüştür. Ortadaki pencere, yanlardaki pencerelerin üst hizasından kesilerek küçültülmüştür. Giriş cephesindeki pencereleri kavrayan sivri kemerin kilit taşına, Mevlevî sikkesine benzer şekilde kesilmiş bir *Hacerü'l-esved* parçası kakılmıştır[22].

Üst bölümde, profilli silmelerle çevrilmiş bir kitâbelik kuşağı yapının bedenini sarmaktadır. Yazısız olan kitâbelik levhaları da gülkurusu renkli sathî mermerle çerçevelenmiştir. Yapının çalık köşeleri de armudî silmeli iki dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Çalık köşenin alttaki kısmı gülkurusu mermerle kaplanırken üst kısma mermer şebekeli bir pencere açılmıştır. İç içe bina edilen iki kubbe aralığını aydınlatan pencereler, yazı kuşağını bölen birer koltuk nakşına benzediğinden, pencere olarak fazla dikkat çekmemektedir. Kitâbelik kuşağının üstünde yapıyı taçlandıran tek sıra mukarnaslı bir saçak yer almaktadır. İki yanda armudî silmelerle sınırlandırılmış mukarnaslı saçağın üstünde, rumî tepeliklerinden müteşekkil bir taç bezemesi yer almaktadır. Yapının sekizgen bedeni, yarım küre şeklindeki çift cidarlı kubbe ile örtülmüştür. İç kubbeden yaklaşık 400 cm. yüksek olan dış kubbe cidarı, beden duvarlarına; iç kubbe ise sekiz sütundan müteşekkil bir çardak üzerine oturmaktadır. Türbenin dış kubbesi kurşunla kaplı olup, ayçası, rumî tepeliğinden meydana gelen mermer bir alemle nihayet bulmaktadır. (Fot. 7)

Türbe, köşeleri çalık sekizgen planını içeride de muhafaza etmektedir. Türbenin çekirdek kubbesi, başlıkları ve kaideleri beden duvarlarına bağlı sekiz sütunlu bir çardak üzerine binmektedir. Çardak sütunları sivri kemerlerle birbirine bağlı olup kaideleri bir seki üzerine oturmaktadır. Beyaz mermer ve kırmızı somaki sütunların yüksek kaideleri üçgen şeklinde olup duvarlara bitişiktir. Birbirinden farklı şekillerle meydana getirilmiş mukarnaslı sütun başlıkları, kubbeyi taşıyan kemerlerin açısına göre biçimlenmiş olup geride küçük birer istinad kemeriyle beden duvarına bağlanmaktadır.

Fot. 5: Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi genel görünüşü

Aynı zamanda sütunlar, gergi demirleriyle tahkim edilmiştir. Kubbeyi taşıyan sivri kemerler beden duvarına dayandırıldığından, yanlarda 120 cm. derinliğinde eyvanlar teşekkül etmiştir. Sekiz sütunlu çardaktan kubbe dairesine çini kaplamalı arslangögsülerle geçilmiştir. İçeride medhalin her iki yanından, kubbe aralığına geçiş sağlayan mermer söveli ve yay kemerli kapılar açılmıştır. Bu kapıların önü, küçük bir maksure şeklinde tertip edilmiştir. Girişin yanlarındaki sütunların ardında yekpare mermerden, mürekkep bursa kemerli küçük nişler açılmıştır. Bunların dışındaki bütün sütunların ardında, ahşap kapaklı birer dolap bulunmaktadır. Giriş cephesi, içeride diğerlerinden farklı tertip edilerek, medhalin üstüne bursakemerli korkuluklara sahip fevkanî bir kıraat mahfili (çıkma kat) yapılmıştır. Zemini taşla kaplı olan türbenin duvarları 365 cm. yüksekliğe kadar sıraltı tekniğindeki rengîn İznik çinileriyle kaplıdır. İç kubbe, aşı kırmızısının hâkim olduğu malakârî tekniğiyle bezenmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde, taçkapı evsafında bir giriş düzenlemesi yoktur. Kapı, köşeleri kumsaati başlıklı ve yivli sütunçelerle yumuşatılmış derin bir niş içerisine yerleştirilmiştir.

Osmanlı hanedan türbelerinde ilk olarak Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde medhalin üstüne cüzhanlar için bir kıraat mahfili yapılmıştır. Girişi medhalin yanlarındaki küçük kapılardan verilen mahfil, sivri kemer içine alınmış bir eyvan şeklindedir. Eyvanın açık kısmına bursakemeri gözlü mermer korkuluklar yapılmıştır. İki kapısı olan mahfilden aynı zamanda kubbe aralığına da geçiş sağlanmıştır.

Kaba yontulmuş taştan inşa edilen türbe, temiz işçilik gösteren çeşitli mermerlerle kaplanmıştır. Renkli mermer kullanımının yanı sıra oyma ve kabartmalarla türbe cepheleri mükemmel bir ahenkle tezyin edilmiştir. Birbirinden farklı şekillerde tasarlanmış mukarnaslı sütun başlıkları ve köşe sütunçeleri, yapının mücessemiyetine zarafet

kazandırmıştır. Cephelerdeki yapıyı saran pervaz ve taç bezemeleriyle kemer koltuklarına işlenmiş şemseler bize, Osmanlı mimarî tezyînatında taş oymacılığının en güzel örneklerini sunmaktadır.

Ahşap İşçiliği: Türbenin tezyînat programında yer alan sedef kakmalı kündekârî kapı, şüphesiz Osmanlı ahşap işçiliğinin en nadide örneklerinden biridir. Kapı kanatları üçer bölmeden oluşmaktadır. Kapının başlık levhalarındaki kitâbeliklerde celî sülüs kalemiyle *Kelime-i tevhid* yazılıdır. Kapının göbek bölmesinde, on kollu yıldızın merkez teşkil ettiği hendesî ağlardan örülü kompozisyon bulunmaktadır. Kapının etek bölmesi, on iki kenarlı halkaların birbirine geçmesiyle meydana gelen altı kollu yıldızların oluşturduğu bir düzenlemeyle teşekkül ettirilmiştir. Kündekârî parçalar üzerine beyaz fildişi ve yeşil boyayla renklendirilmiş kemik kakılmış, bazı parçaların üzerine kabartma olarak rumî nakışları işlenmiştir. Etek bölmesinin etrafı da göbek bölmesinde olduğu gibi ince bir pervazla sınırlandırılmıştır. Sol kanat üzerinde, oldukça ince bir kakma işçiliği sergileyen bini yer almaktadır. Kapı üzerindeki halka, perçin pulu, reze ve rezeneler gibi madenî aksam, kafesî tarzda rumî nakışlarla tertip edilmiştir. Türbede maden işçiliğinin, ahşap işçiliği kadar özenli olduğu söylenemez.

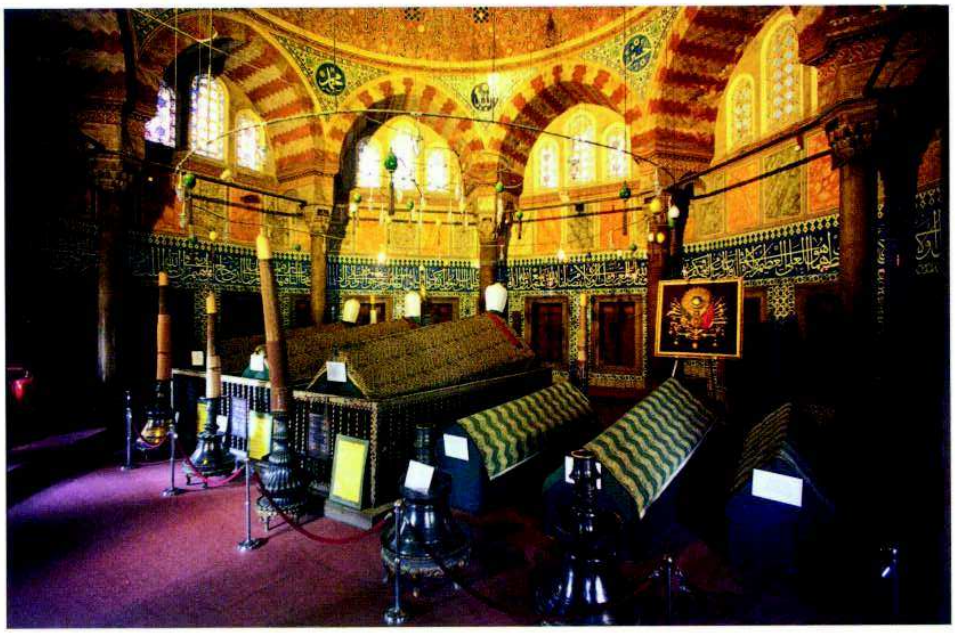
Türbenin pencereleri, içeride çift kanatlı kündekârî kapakla kapatılmıştır. Bütün pencere kapaklarının başlık levhaları yekpare ağaçtan, masif bir şekilde, bezemesiz bırakılmıştır. Pencere kapaklarının göbek bölmeleri, on kollu yıldızın merkez teşkil ettiği değişik hendesî şekillerle teşekkül ettirilmiştir. Bütün pencere kapaklarının etek bölmeleri birbirinin aynı düzenlemeye sahiptir. Sol kapaklar üzerinde, geleneğe uygun olarak hazırlanmış sade bir bini bulunmaktadır. Türbenin dolap kapaklarından birisi, pencere kapakları gibi tertip edilmiştir. Ancak göbek ve etek bölmelerinin hendesî ağları pencere kapaklarından farklı olup, burada levhalar altı kollu yıldızlarla donatılmıştır. Kündekârî pencere kapakları esaslı bir tamir görmüştür. Eski dolap kapakları, çift kanatlı olup bölmeleri yekpare ağaçtandır. Bu şekilde tertip edilmiş bütün dolap kapakları, Edirnekârî tekniğiyle zerdûz olarak bezenmiştir. Başlık levhalarının göbeğine talik hatla evrâd yazılmıştır. Seren, kayıt ve diğer bölmelere, hatayî nakışlarıyla meydana getirilmiş düzenlemeler işlenmiştir. Yekpâre levhaların göbek kısımları yükseltilmiştir. Kurtlanmalara karşı ahşabı korumak maksadıyla bezemelerin üzerine sürülmüş olan koruyucu lâk, zamanla karardığı için nakışlar belirsizleşmiştir. Lâk altında kalan nakış hatları, kabarık bir şekilde hissedilmektedir. Zamanın olumsuz tesirleri karşısında oldukça yorgun düşen dolap kapaklarının, bir an önce bakıma alınarak kurtlanmalara karşı gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Medhalin iki yanındaki mahfil kapıları tek kanatlı olup üçer bölmelidir. Başlık levhaları yalın bırakılmış olup, göbek ve etek bölmeleri, altıgen ve baklavalı ızgaraların üst üste bindirilmesiyle meydana getirilmiş hendesî şekillerden ibarettir. Pencere, dolap ve kapı kapaklarının madeni aksâmı oldukça sade tertip edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde ilkin yalnızca Kanunî Sultan Süleyman medfun idi. Bu yüzden Kanunî Sultan Süleyman'ın, baş tarafı yüksekçe çift meyilli ahşap sandukası 112x213x385x294 cm. ölçülerinde müstakil bir şebeke içine alınmıştır. Daha sonra defnedilen Sultan II. Ahmed ve Sultan II. Süleyman'ın

sandukaları da birbirine bitişik nizamda 112x350x385x172 cm. ölçülerinde ikinci bir şebeke içine alınmıştır. Sedefkârî ile sıvama olarak bezenmiş ahşap dikmelerden meydana gelen parmaklıklar, birbirine benzer niteliktedir. Parmaklıkların dikme ve serenlerinin dış satıhları, üçgen, kare ve baklava şeklindeki fildişi sedef ve bağalarla sıvama olarak kaplanmıştır. Bağa kaplamaların altına, bağa harelerinin ortaya çıkması için altın varak uygulanmıştır. Bu şebekelerin daha sonraki zamanlarda yapılan definler sonrasında, muhtemelen XVIII. yüzyılın başlarında yapıldığı kanaatindeyiz. Ahşap sandukaların üstü, gümüş sırmalı yeşil kadife puşîdelerle örtülmüştür. Bu puşîdelerin, üzerlerindeki tarih kitâbelerinden 1326/1908 yılında imal edildikleri anlaşılmaktadır.

Çiniler: Türbenin çini programı, klasik geleneğe uygun olarak giriş revakından başlatılmıştır. Medhalin her iki yanındaki sekili bölümün duvarlarında, birbirinin aynı vasıfları haiz 114x235 cm. ebadında, sıraltı tekniğiyle meydana getirilmiş rengîn İznik çini levhaları bulunmaktadır. Zemini lâcivert, cetvelleri kırmızı pervaz bezemesinin çevrelediği levha, dört bölümde değerlendirilebilir. Levhanın hâşiye bezemesi, iki tel kanaviçe üzerinde yürüyen, *İstanbul üslûbu* nakışlardan oluşmaktadır. Buradaki hatâyî nakışlar, İstanbul üslubunun estetik tavrını ortaya koyan önemli bir dönüm noktasını

Fot. 6: Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi dâhili görünüşü

işaret etmektedir. Hatâyîler arasında *şükûfe* tarzı çiçekler, yapraklar ve lâleler bir araya gelerek aynı düzenleme içerisinde bir bütün oluşturmuşlardır. Levhanın üst bölümünde, bursakemerli yaşmak şeklinde bir tarh düzenlemesine gidilmiştir. Bu kısmın zemini firûze olup kırmızı beyazlı rumîlerle sıvama olarak doldurulmuştur. Ortasına şemse yerleştirilen levhanın semse ile yaşmak arasında kalan kısmı beyaz zeminlidir. Burada tamamen sazyolu üslûbuna uygun yaprak ve çiçeklerden müteşekkil serbest bir kompozisyon sahayı doldurmaktadır. Levhanın bezemeye hâkim olan dördüncü bölü-

münü, şemseli kısım oluşturmaktadır. Bu kısım da kendi içerisinde iki tarha ayrılmıştır. Küçük salbekli beyzî şemsenin muhit kısmında, lâcivert zemin üzerine beyaz hâkim işlenmiş hatayî, yaprak ve çiçekler dolanmaktadır. Serbest hareket eden hatayîler arasında sekiz adet, zemini firûze rumî ağ üzerine kurulu küçük şemseler yerleştirilmiştir. Büyük şemsenin merkezinde, şemsenin dış hatlarına uygun olarak şekillendirilmiş firûze zemin üzerine kırmızı beyazlı rumîlerden bir çekirdek oluşturan ikinci bir şemse tertip edilmiştir. Merkezdeki şemsenin dış hatlarını, kompozisyonu meydana getiren rumîler belirlemiştir. İç şemse ½ simetri esasına göre düzenlenmiştir. Sol sekideki levhanın sağ alt köşesinde, kırmızı cetvel içerisine kazınarak "Hüseyin 1254 - İbrâhim" şeklinde isimler ve tarih yazılmıştır. Bu kayıttan, türbenin 1838'de bir tamir geçirdiği anlaşılmaktadır.

Türbenin dâhilinde, medhâl kemerinin koltuklarında, lâcivert zemin üzerine ayırma rumî ve tepeliklerden müteşekkil, enlemesine gelişen pervazın çevrelediği saha, firûze zemin üzerine kırmızı beyazlı sıvama bulutlarla doldurulmuştur. Bulut bezemeli saha ile pervaz arasına kırmızı cetvel çekilmiştir.

Fot. 7: Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi çift cidarlı kubbe aralığı

Türbenin taban kısmında, somaki mermer görüntüsü verilmiş kahverengi hareli süpürgelik çinileri yapıyı dolanmaktadır. Türbe dâhilinde kullanılan çinilerin etrafını dolanan beyaz zeminli pervazın kanaviçesi akışkan olmayıp ulamalı düzende tertip edilmiştir. Rumî, hatayî ve çarkıfeleklerden oluşan pervaz, köşelerde ve kesişme noktalarında devam etmeyerek kesintiye uğramıştır. Pencere aralarında iki çeşit çini kullanılmıştır. Birincisi boyuna ulamalı enli bir pervaz çinisi olup, işlemeli yaprak ve hatayîlerden meydana gelmiştir. Diğeriyse, dört bir yana ulanabilen sıvama kompozisyona sahiptir.

Çini levhanın merkezindeki gülbezekten çıkan yapraklar, her levhada bir çarkıfelek meydana getirmektedir.

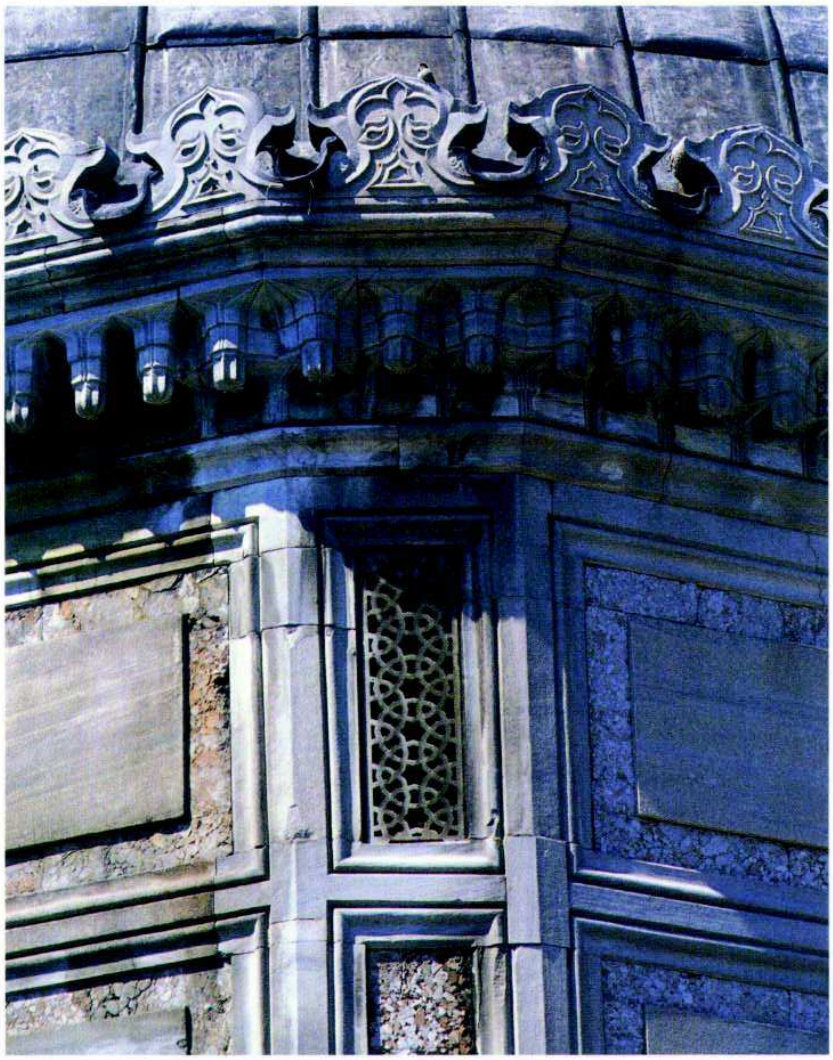
Pencere üstünde lâcivert zemin üzerine beyazla yazılmış, yapıyı çepeçevre saran bir kuşak kitâbesi bulunmaktadır. Celî sülüs kalemiyle yazılan yazıların gözleri, yeşil veya firûzeyle doldurulmuştur. Yazı kuşağının lâcivert zemin rengi yer yer farklı renk tonları göstermektedir. Kuşak yazısının istifinde bazı kopukluklar görülmektedir. Çini kaplama, kuşağın üstünde yer alan rumî tepeliklerinden meydana getirilmiş taç bezemesiyle son bulmaktadır.

Çardak sütunlarının üstündeki arslangöğsülerde de çini kaplama kullanılmıştır. Kemer kavisleri ve kubbe dairesi arasında kalan küre parçalarının ortasına lâcivert zeminli daire içerisine *Lafza-i Celâl, İsm-i Nebî, Çiharyâr-ı güzîn* ve *Hasaneyn* isimleri yazılmıştır. Dairenin etrafı iki tel burma pervaz bezemesiyle çevrilmiştir. Yazı boşluklarına serbest olarak yaprak ve çiçekler serpiştirilmiştir. Üstteki muska koltuklara yeşil zeminli birer şemse konmuş, zemini beyaz olan diğer boşluklar hatayî nakışlarıyla doldurulmuştur. Arslangöğsü levhalarının etrafını çarkıfelek, hatayî, gülbezek ve lâlelerden meydana gelen tek tel kenarsuyu çerçevelemiştir. Arslangöğsü çinileri, yerine uygun şekilde tasarlanarak tatbik edilmiştir.

Alçı İşçiliği ve Malakârî: Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin tezyînat açısından en dikkate değer yanını malakârî bezemeleri teşkil etmektedir. Osmanlı hanedan türbelerinde ilk olarak Yavuz Sultan Selim Türbesi'nin medhâl dehlizinin kemer karnında görülen malakârî, buraya mala ucuyla mail kesimli olarak belli belirsiz işlenmiş, Şehzâde Mehmed Türbesi kubbe göbeğinde ise, biraz daha belirginleşerek cesamet kazanmıştır. Bu tekniğin en mükemmel örneği, Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde vücut bulmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi kubbesi, tamamen malakârî bezemelerle doldurulmuştur. Nakışlar, alçı sıva üzerine kömür tozu ile silkme yapıldıktan sonra, nakışların ana hatları yüksek kabartma şeklinde ortaya çıkartılmıştır. Zeminden yükseltilen nakışların ayrıntıları, mâil kesimle işlenerek hurdelenmiştir. Alçaltılan zemin, aşı kırmızısıyla boyanırken, hurdelenen nakışların içlerinde kalan zemin boşlukları da siyaha boyanmıştır. Kompozisyonda uygun yerlere yakut, yeşim, zümrüt ve zebercet benzeri kıymetli taşlar kakılarak, kubbe bir mücevher kutusu gibi, kuyumcu hassasiyetiyle işlenmiştir.

Kubbenin merkezinde, sekiz kollu yıldızdan neşet eden haçvârî göbekli hendesî bir kompozisyon yer almaktadır. Haçvârî yıldız kollarının baklava dilimi şeklindeki uçlarında altı kollu yıldızın merkez teşkil ettiği ince hendesî şebekeler vardır. Bu baklavalı şebekelere bir aşırı sebu (menfes delikleri) açılmıştır. Kubbenin merkezinde yer alan hendesî kompozisyonun etrafı bir daireyle çevrilerek şemsenin merkezi teşekkül ettirilmiştir. Şemse etrafında, muhîte doğru yayılan şualar gibi, rumî nakışlardan müteşekkil bir büyük ve bir küçük tığ düzenlemesi münavebeli şekilde sıralanmıştır. Tığlardan sonra, bulut dalgalarından müteşekkil şerareler ve şemselerle göbek şemsesi tamamlanmıştır. Merkezden muhite doğru çarkıfelek tertibinde yerleştirilerek geçme ve

Fot. 8: Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi çift cidarlı kubbe aralığını aydınlatan mermer pencere şebekesi ve türbe taç bezemeleri

düğümlerle birbirine bağlanan, içleri rumî işlemeli beyzî şemseler ve bunların arasına yerleştirilen çeşitli mücevherat, tam manasıyla gezegen ve yıldızlardan meydana gelen fezayı andırmaktadır. Kubbe merkezinden sarkan zincire bağlı avizenin kandilleri, top ayna ve devekuşu yumurtaları da buna eklenince, manzara bir kat daha canlılık ve derinlik kazanarak, gerçek üstü bir görüntü ortaya çıkmıştır. Kubbe merkezindeki şemsenin uzayan kolları, bir cihan devleti sultanının, tebaası üzerine kanat germesini ve bütün cihana uzanan kudretini temsil etmektedir. Bu yönüyle, türbenin tezyînat programıyla, türbede yatan şahıs arasında fevkalade bir bağ kurulmuştur.

Filgözü yüzlük ve altı kollu yıldızlardan meydana gelen alçı astar revzenlerin, son zamanlarda gerçekleştirilen tamirler sırasında yenilendiği anlaşılmaktadır.

Kalemkârî: Türbenin dışında yapıyı çevreleyen revakın tavanları, kalemkârî ile

bezenmiştir. Dışta ve içte boylamasına gelişen rumîlerden oluşan simetrik birer kenarsuyu bezemesi, revak tavanlarını dolanmaktadır. Bezemenin esasını oluşturan beyzî şemseler yanlarda ufkî, köşelerde şuavî olarak uzanmaktadır. Kenarlarda ise kaydırılmış mihver üzerine, yarımşar şemseler işlenmiştir. Medhalin iç kısmında tahfif kemeri içinde ve harim pencerelerinin iç tavanlarında da rumî nakışlarından oluşan kalemkârî bezemeler yer almaktadır. Türbe harimindeki çini kaplamalarla üst pencereler arasına levhalar halinde kalemkârî tekniğiyle, yeşil ve kırmızı hareli mermer taklitleri işlenmiştir. Bu mermer taklidi bezemelerin son devir tamirlerinden kalma olduğu aşikârdır. Sütunları birbirine bağlayan sivri kemerler de kırmızı ve beyaz geçme taş örgüsü görünümü verilecek şekilde işlenmiştir.

Yazılar: İnşaat kitâbesi bulunmayan Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin yazı programı, daha çok türbe içinde teksif ettirilmiştir. Bu türbeden evvel inşa edilmiş olan Şehzâdeler, Şehzâde Mehmed ve Hürrem Sultan türbelerinin dış yüzünde, kasnak veya beden duvarlarında birer kitâbe kuşağı tanzim edilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin de beden duvarlarına kitâbelik kuşağı açılmasına rağmen, bu kuşağa herhangi bir yazı yazılmamıştır. Türbenin giriş revakında, kapı kitâbeliğini de içine alan levha başlıklarında *Kasas Sûresi*'nin 88. âyetinin son bölümü yazılmıştır.

Ahşap kapı kanatlarının başlık levhalarına *Kelime-i tevhid* yazılmış, çardak sütun başlıklarına ise *Esmâ-i hüsnâ*'dan bazı isimler yazılmıştır.

Arslangöğsülerde, *lafza-i Celâl, ism-i Nebî, Çiharyâr-ı güzîn* ve *Hasaneyn* isimleri yazılıdır. *Besmele* ve *Âyetü'l-kürsî* ile başlayan çini kuşak yazısında ise, *Bakara Sûresi*'nin 2/255, 256 ve 257. âyetleri yer almaktadır.

Lâcivert zemin üzerine beyazla, celî sülüs kalemiyle yazılan çini ayet kuşağı, girişin sağından başlayarak yapı bedenini sardıktan sonra girişin solunda nihayet bulmaktadır. Yazıların boşluklarına serbest tarzda yaprak ve hatayîler işlenmiş, harflerin gözleri ve kapalı kısımları firûze ve yeşil renklerle doldurulmuştur. Yazı zeminindeki farklı tonlamalardan, bu kuşak yazısının çinilerinin farklı fırınlarda pişirildiği kanaatine varılmaktadır. Kuşağın sonundaki ayet ve dua cümlesi arasındaki kopukluk da bu fikri desteklemektedir. Bu ayet kuşağında benzerlerinden farklı olarak dikkati çeken bir durum daha vardır. Bu da *Bakara Sûresi*'nin 257. ayetinde geçen:

من النور الى الظلمات"

ibaresindeki 'karanlıklar' anlamına gelen "الظلمات" kelimesinin ت harfi sonradan çinilerin sırı kazınarak yazılmıştır. Muhtemelen bu harf ilkin unutulmuş, daha sonra revak çinilerine isimlerini kazıyan ustalar tarafından 1838'de yazıya ilave edilmiştir. İstifteki ظ harfinin noktası ت harfinin noktalarıyla yan yana getirilerek, türbede yatan üç sultana işarette bulunulmuştur. Buradaki ت harfi, karanlık bir kabir çukuruna da benzetilmiş olabilir.

Değerlendirme ve Sonuç: Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi bezemelerinde ve bilhassa çinilerinde görülen nakışlar, tam manasıyla, '*İstanbul üslûbu*' vasıflarını taşımaktadır. Burada, hurdelenmiş rumî nakışları oldukça kıvrak ve dengelidir. Çizim

kaideleri konusunda bazı esaslar göz ardı edilmiş gibi görünse de bu durum, o günün sanatkârının, belli kalıplar içerisine hapsolmayıp kendine has çıkış yolları bulduğunu göstermektedir. Kompozisyonlar oldukça dengeli ve bulunduğu yere uygun tasarlanmıştır. Çini levhalarda kullanılan rumîli beyzî şemselerle kubbe bezemelerindeki şemseler üslûp bakımından birbirini bütünleyici özelliktedir. Bundan, bütün yapının tezyînat programının tek merkezden idare edildiği anlaşılmaktadır.

Türbe dâhilindeki arslangöğsü ve medhâl kemerinin koltuk çinileri dışında kalan kâşî kaplamanın, Hürrem Sultan Türbesi'nde olduğu ölçüde, yapıyla bütünleştiği söylenemez.

Türbenin giriş revakındaki çini levhaların nakışları, daha evvelki yapıların tezyînatında hissedilen Tebrizli ustaların tesirinden tamamen kurtulmuştur. Bu dönemden itibaren hatayî nakışlarının çehresi değişmiş ve engin bir çeşitliliğe kavuşmuştur. Şükûfe tarzının da katılımıyla, daha da zenginleşen İstanbul üslûbu, kıvrak hatlar üzerinde dengeli bir dağılım sağlayarak ahenkli terkip oluşturmuştur.

Çinilerde kullanılan mercan kırmızısı renginden anlaşıldığına göre, bu türbenin çinileri de Süleymaniye Câmii'nin çinilerini yapan ustalar tarafından üretilmiştir. Çinilerin nakışlarının, dönemin Saray Nakışhânesi sernakkaşı tarafından çizildiği kabul edilebilir. Rıfkı Melûl Meriç'in yayınlamış olduğu nakış tarihi vesikalarında bu dönemin nakkaşlarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1558 yılında sernakkaş Kara Memi olduğuna göre, on yıl sonra da eğer hayatta ise aynı kişinin sernakkaş olması muhtemeldir. Nakışlar üslûp açısından incelenirse bu kanaati güçlendirecek birçok ipucu yakalamak mümkündür.

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, mimari hususiyetleri bakımından nevi şahsına münhasır bir yapıdır. Beden duvarları etrafındaki revak uygulaması, kendisinden sonra tekrarlanmamıştır. Ancak ilk olarak bu türbede gördüğümüz medhâl üzerindeki kıraat mahfili, daha sonraki türbelere örnek olmuştur. Bu mahfillerin, cüzhanların buralarda Kur'ân-ı Kerîm okumalarına mahsus olarak yapıldığı kanaatindeyiz. Zira Sultan II. Murad, vasiyetnâmesinde kendi türbesini tarif ederken "Çevre yanını örtme ideler altında hafızlar Kur'an okumağ içün" diyerek kuran okumakla görevli kişilere mahsus mekân oluşturulmasını talep etmiştir[23]. Bunu takip eden türbelerden Sultan II. Selim, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed türbelerinde de benzer uygulamalar devam etmiştir. Aynı zamanda bu türbelerde çift cidarlı kubbe uygulanmış olup, kubbe aralığına geçiş bu mahfillerden sağlanmıştır.

Çekirdek kubbenin sütunlar üzerine kurulu bir çardak üzerine oturtulması yeni bir uygulama olup kendisinden sonraki bazı mezar yapılarına örnek teşkil etmiştir. Daha önce Hürrem Sultan Türbesi'nde çift cidarlı kubbe uygulanması görülmekle beraber mezkûr türbede, iç kubbe çardak üzerine oturtulmayıp doğrudan beden duvarlarına bindirilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde ise iç kubbe, sütunlar üzerine kurulmuş bir çardak üzerine oturmaktadır.

Osmanlı hanedan türbelerinde dış cephelerin mermerle kaplanmasına, ilk kez Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nde rastlanmaktadır. Dolayısıyla türbe, bu yönüyle de kendi-

sinden sonraki türbelere tesir etmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin tezyînata getirdiği yeniliklerden birisi de, malakârî tekniğine çeşitli mücevheratın ilave edilmesiyle, *rasıkarî* tekniğinin geliştirilmesidir. Mezkûr yapının kubbe bezemelerinde, malakârî tekniğiyle yüksekçe kabartılan nakışlar, mail kesimle ince bir şekilde hurdelenerek, sathî bezemeye önemli ölçüde canlılık kazandırılırmış, tezyînat programında uygun yerlere mücevherat kakılmasıyla da ışıltılı ve şaşaalı bir görünüm elde edilmiştir. Bu muazzam kubbenin zengin bezemesi, Osmanlı Devleti'nin gücünü temsil ederken, kubbenin koyu kırmızı rengi, sultanın ölümüne tutulan matemi temsil etmektedir.

Bu türbedeki tezyînatın önemli bir hususiyeti de, türbede yatan şahsın kişiliğiyle bütünleşmiş olmasıdır. Mimar Sinan, bu türbenin mimarî ve tezyînat programında, Osmanlı Devleti sultanının şanına yaraşır bir örnek ortaya koymuştur.

Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'nin tezyînatını meydana getiren nakışlar, Tebriz mektebinin tesirinden tamamen kurtularak Osmanlı İstanbul üslûbunu teşekkül ettirmiştir. Hatayî nakışları hareket kazanarak zengin profillerle ortaya çıkmış, rumîler ahenkli bir dengeye oturmuştur. Hatayîlerle birlikte veya müstakil olarak nakşedilen şükûfe tarzı çiçekler, hatayî üslûbuna farklı bir çehre kazandırmıştır. Saray Nakışhanesi'nin sernakkaşı Kara Memi'nin tezgâhından çıktığını sandığımız tezyînat programında, nakış ve kompozisyon üslûbu itibariyle malakârîden çiniye kadar fevkalade bir uyum sağlanmıştır.

Sonuç itibariyle Osmanlı hanedan türbelerinin mimarî plâstik ve tezyînat programı bakımından zirvesi sayılan Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, türbe mimarisine ve tezyînatına bir çok yenilik getirmiş ve kendisinden sonraki türbelere ve tezyînat programlarına tesir etmiştir. Nevi şahsına münhasır planıyla emsallerinden farklılık arz eden türbe, ayrıntılarda, olabildiğince klasik türbe mimarî ve tezyînatına mehaz teşkil etmiştir. Kanunî Sultan Süleyman Türbesi hâlen bakımlı ve ziyarete açık durumdadır.

Mimar Sinan Türbesi (996/1588)

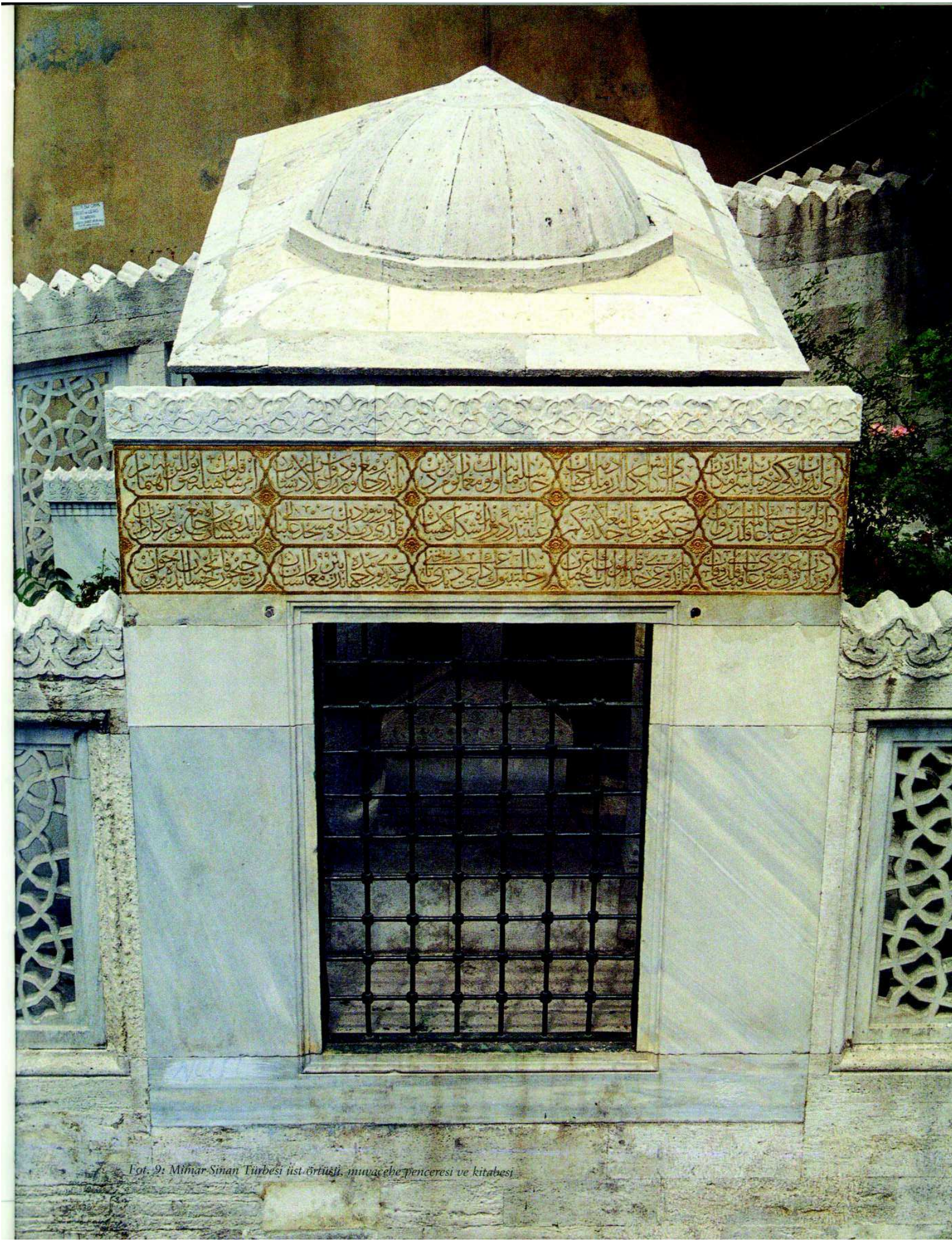
Mimar Sinan Türbesi, Süleymaniye Camii'nin kuzeyinde, Mimar Sinan Caddesi ile Fetvâyokuşu Sokağı'nın kesiştiği yerde, Ağakapısı'nın karşı köşesinde yer almaktadır.

Tarihlendirme: Mimar Sinan vakfiyesinden anlaşıldığına göre, türbenin yeri evinin yakınında, sebiliyle birlikte, Sinan hayatta iken tespit edilmiş ve burası kendisi için ebedî istirahatgâh olarak hazırlanmıştır[24]. Sebilin, Sinan hayatta iken, türbenin ise, Sinan'ın vefatından hemen sonra yapıldığı düşünülmektedir[25]. Metni Sâî Çelebi'ye ait olan, hacet penceresi üstündeki Türkçe kitabede:

"کچدی بو دمده جهاندن پیر معماران سنان"

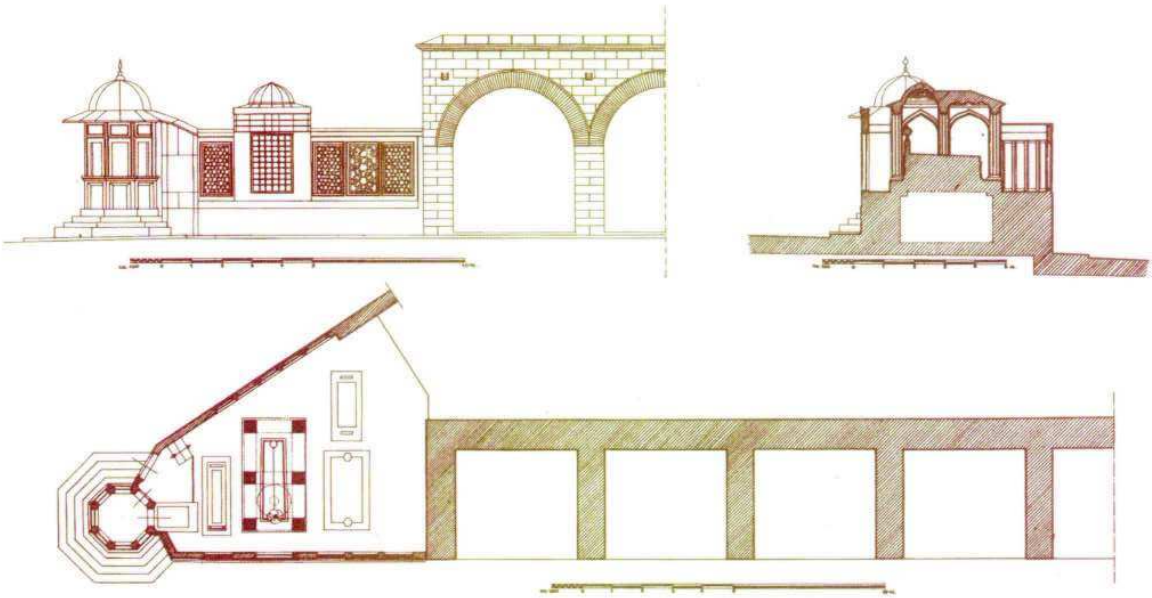
"Geçdi bu demde cihandan pîr-i mîmârân Sinan" ibaresiyle düşülmüş 996/1588 tarihi verilmektedir.

Mimarisi: Süleymaniye Külliyesi'nin köşesinde mütevazı bir sanatkâr imzası gibi duran sebil-türbe manzumesi, iki yandaki hazire duvarıyla kolları açık resmedilmiş mimar

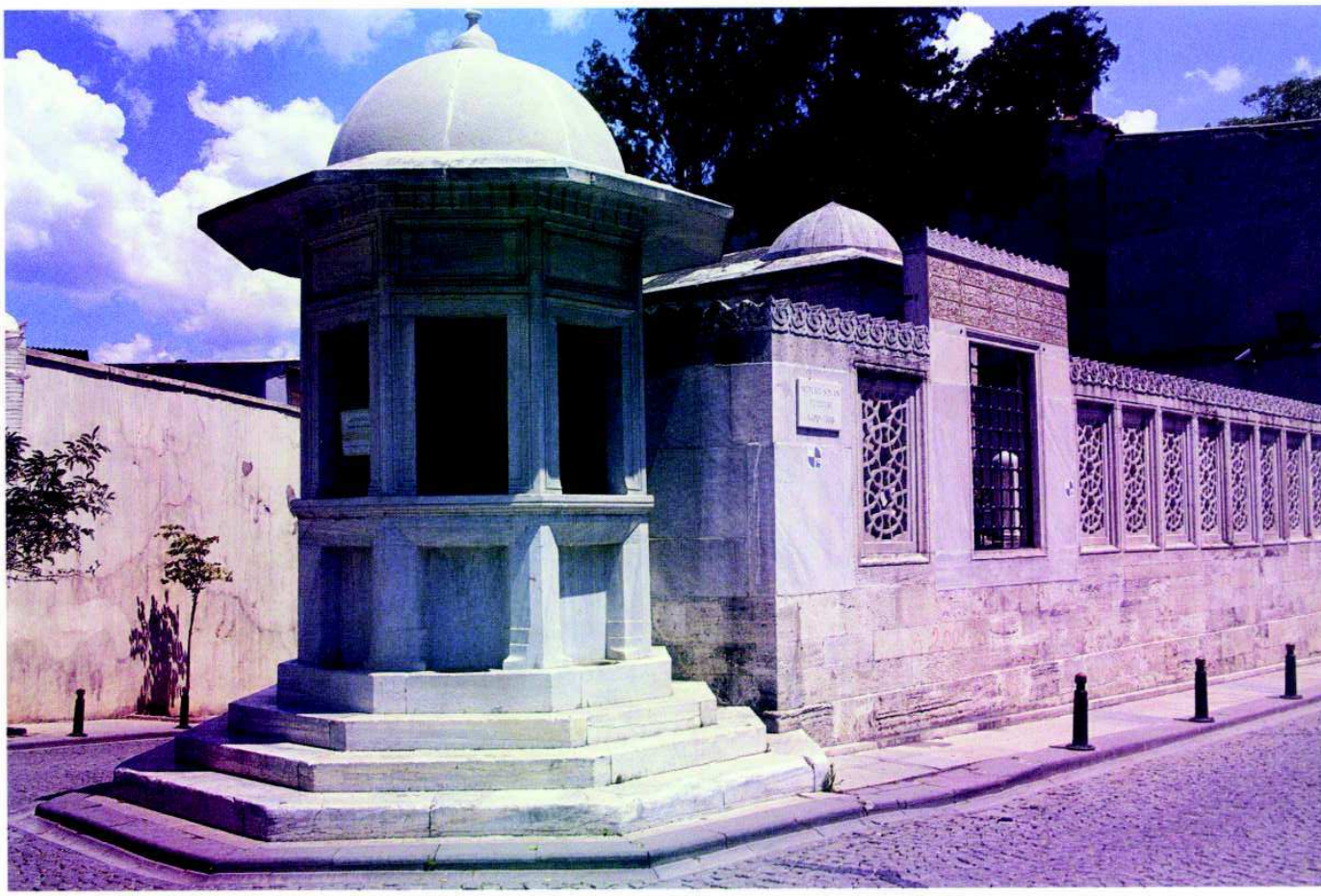

Fot. 9: Mimar Sinan Türbesi üst örtüsü, muvacehe penceresi ve kitabesi

Şek. 7: Mimar Sinan Türbesi plan, cephe ve kesiti (A. Saim Ülgen)

Fot. 10: Mimar Sinan Türbe-Sebilinin genel görünüşü

Fot. 11: Mimar Sinan Türbesi

pergeline benzetilmektedir[26]. Sebil-türbe manzumesinin 1587 yılında yapılan mermer kubbeli sekiz kenarlı sebili, pergelin baş kısmını oluşturmaktadır[27]. İki ayak arasını bağlayan dikdörtgen planlı türbenin etrafında, birkaç kabirden müteşekkil küçük bir hazire bulunmaktadır. Hazire duvarına, Fetvayokuşu Sokağı tarafından bir kapı ve beş pencere; Mimar Sinan Caddesi tarafında ise biri muvacehe penceresi olmak üzere beş pencere açılmışken, bugün kapı kapatılmış ve pencere sayısı muvacehe penceresiyle birlikte toplam on altıya çıkarılmıştır. Bu pencereler altı köşeli yıldız veya on iki kenarlı halkalardan oluşan mermer şebekelerle tezyin edilmiştir. Duvar başında, rumîli dendanlarından müteşekkil bir taç bezemesi yürümektedir. Mimar Sinan'ın kabri hizasındaki muvacehe penceresi, diğerlerinden biraz daha genişçe tutulmuş olup, üstüne celî sülüs kalemiyle yazılmış on beş mısralık Türkçe bir mermer kitabe konulmuştur. Kitabenin üstünde rumi nakışlı taç bezemesi muvacehe penceresini taçlandırmaktadır. Ali Saim Ülgen'in 1945 tarihli çizimleri ile bugünkü türbe duvarı kıyaslandığında, pencere sayısının ve şebeke şekillerinin birbirini tutmadığı görülmektedir[28]. İbrahim Hakkı Konyalı'nın yayınladığı tamir öncesi ve tamir sırasında çekilmiş fotoğraflardan anlaşıldığı üzere, türbenin ihata duvarı tamamen yıkılarak yenilenmiştir. Bu tamir sırasında, yandaki bazı hücreler hazireye katılarak camiye bakan duvar uzatılmış ve pencere sayısı artırılmış olup, mermer şebekeler yerlerine takılırken aslına sadık kalınmamıştır.[29]. (Fot.10)

Mimar Sinan'ın mermer sandukalı kabrini barındıran asıl türbe kısmı, birbirine zaviyeli kemerlerle bağlanan yüksekçe bir platform üzerine kurulu, etrafı açık altı ayaklı bir yapıdan ibarettir. Ayak köşeleri kumsaatli sütunçeli, ayaklar ve kemerler profilli silmeli olup, ayaklar gergi demirleriyle takviye edilmiştir. Yapının üst örtü sistemi, baş tarafı kubbeli, ayak tarafı düz örtülü olmak üzere iki kısımdan oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Kemerlerden taş kubbeye mukarnaslı intikallerle geçilmiştir. Mukarnas menşurlarından arta kalan boşluklara gülbezek nakışları işlenmiştir. Kubbenin içi sade bırakılırken; düz tavanlı kısmın içi sekiz kollu yıldız ağlarından gelişen hendesî şekillerle bezenmiştir. Öbek oluşturan yıldızların içi oyularak, düz tavana farklı bir derinlik kazandırılmıştır. (Fot.11-12)

Mermer Sanduka: Beyaz Marmara mermerinden oldukça sade bir şekilde tertip edilmiş olan sandukanın pahlıları profilli silmelerle sınırlandırılmıştır. Sandukanın üstü, ön tarafa doğru yükselen çift meyilli bir kapakla örtülü olup, kapak saçakları dendanlarla dolanmıştır. Sandukanın baş taşı dolama kavuklu olup, şahidenin üçgen aynası rumi nakışlarla bezenmiştir. Üçgen aynanın şahide boğazına doğru yükselen kısmında hurde rumili bir tepelik yer almaktadır. Sandukanın ayak taşı ise yalın bırakılmıştır.

Sebil: Bütün yapı bedeni ve örtüsü beyaz mermerden müteşekkil olan sebil, sekiz kenarlı plan üzere kurulmuş olup, iki kenarı hazireye, altı kenarı dışarı bakmaktadır. Üç basamaklı bir kaide üzerine kurulan sebilin altı yüzünde birer pencere ve musluk mevcuttur. Musluklardan akan suyun yalak kısımları ince bir ustalıkla tasarlanmış olup, kuşların da buradan rahatlıkla su içebilmesi mümkün kılınmıştır. Sebilin üstü, mermerden saçaklı bir kubbe ile örtülmüş olup, tepesine bir de mermer alem konulmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç: Mimar Sinan Türbesi, Sinan'ın gerçekleştirdiği en önemli projelerden birisi olan Süleymaniye Külliyesi'nin kenarında, imza niteliğinde, kendi mülkü üzerine kurulmuş mütevazı bir yapıdır. Plan bakımından Osmanlı açık türbe geleneğinin bir devamı olup, sebil-türbe manzumesi şeklinde tasarlanmış, nevi şahsına münhasır bir uygulamadır. Sebil-türbe manzumesinin projesinin Sinan'ın kendisine ait olduğuna muhakkak gözüyle bakılabilir, fakat eserin gerçekleştirilme aşamaları hakkında henüz cevaplanmayı bekleyen sorular vardır. Türbe 1933 yılında Mimar Vasfi Egeli tarafından elden geçirilmiştir. Ali Saim Ülgen'in çizimleri ve İbrahim Hakkı Konyalının yayınladığı fotoğraflarla bugünkü durum kıyaslandığında, ihata duvarlarında önemli değişikliklerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Fot. 12: Mimar Sinan Türbesi tavan bezemeleri

Notlar

1 Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı Defteri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1979, II, s. 184-186; Rıfkı Melül Meriç, **Mimar Sinan Hayatı Eseri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1965, s. 23.

2 Ayvansarâyî, bu kabrin Sultan II. Ahmed'in kızına ait olduğunu kaydetmektedir. Hacı İsmail Ayvansârâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmi**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, I, s. 17.

3 Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı, İstanbul 1986, s. 324.

4 Tanju Cantay, **XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2989, s. 27.

5 İsmail Orman, **İstanbul'daki XI. Yüzyıl Türbelerinin Çini Süsleme Programı**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 136.

6 Barkan, **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı**, II, s. 188-189.

7 Barkan, **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı**, II, s. 186.

8 Barkan, **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı**, II, s. 184.

9 Hakkı Önkal, Türk Türbe Mimarisindeki Değişim, **Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1995, s. 406-407.

10 Ahmed Refik [Altınay], İznik Çinileri, **Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, VIII, sy. 4, s. 36-37.

11 Rıfkı Melûl Meriç, **Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar**, Fevz ve Demokrat Ankara Matbaası, Ankara 1953, s. 7.

12 Doğan Kuban, Türbenin kapı üzerindeki kitabesinde II. Selim tarafından yapıldığı yazılmıştır" demektedir. Ancak şimdiye kadar hiçbir kaynakta, bu türbenin kitabesi olduğu yolunda bilgiye rastlamadık. (Süleymaniye Külliyesi, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, VII, s. 101).

13 Suphi Saatçi, **Mimar Sinan ve Tezkiret ül-Bünyan**, (Edt., Metin Sözen), Emlak Bankası Yayınları, İstanbul 1989, s. 110-112; A. Süheyl Ünver, Kanunî Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü Cenazesi ve Defni, **Kanunî Armağanı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1970, s. 305-306. (Fot. 7); Reha Günay, **Sinan The Architect and His Works**, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul 1998, s. 20-22.

14 Doğan Kuban, Süleymaniye Külliyesi, s. 101.

15 Ahmet Refik Altınay, **Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı**, (Haz., Abdullah Uysal), Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 29.

16 Hakkı Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992, s. 149.

17 Aziz Doğanay, Ahiret İnancının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri, **Sanat ve İnanç**, (Edt. Banu Mahir, Hâlenur Kâtipoğlu), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2004, II, s. 132-133.

18 Rivayete göre Kanunî Sultan Süleyman, hususî mahfazasının kendisiyle beraber gömülmesini vasiyet etmiş; defin sırasında bunun caiz olup olmadığı ulema tarafından tartışılırken sandık bir şekilde açılmış ve mahfazanın içinden Şeyhulislâm Ebussu'ud Efendi'ye ait fetvalar çıkmıştır.

19 Meriç, **Mimar Sinan Hayatı Eseri**, s. 23.

20 Saatçi, **Mimar Sinan ve Tezkiret ül-Bünyan**, s. 110-112; Mülayim, **Ters Lâle Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye**, s. 143-147; Reha Günay, **Sinan The Architect and His Works**, Yapı Endüstri Merkezi Yay., İstanbul 1998, s. 20-22; Doğan Kuban, Sinan, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, VI, s. 564.

21 Kemal Edip Kürkçüoğlu, **Süleymaniye Vakfiyesi**, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Ankara 1962, s. 10-11.

22 Salim Öğüt, Hacerülesved, **DİA**, XIV, İstanbul 1996, s. 433-434.

23 Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver, A Kısmı No:162/14.

24 İbrahim Hakkı Konyalı, **Mimar Koca Sinan**, [y.y.] İstanbul 1948, s. 73.

25 Tanju Cantay, **XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1989, s. 48.

26 Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 205; Cantay, **XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları**, s. 48.

27 Aygen Bilge, Mimar Sinan Hakkında Araştırmalar II, **Sanat Tarihi Yıllığı**, V, İstanbul, 1973, s. 143-145.

28 Ali Saim Ülgen, **Mimar Sinan Yapıları, I. Külliyeler**, Ankara 1989, Levha no: 59.

29 İbrahim Hakkı Konyalı, **Mimar Koca Sinan**, s. 49, 56, 125,126